

mestall

any XXIV
núm. 51
juny 2022

mestall: 1. mescla de diferents
espècies de cereals; 2. conjunt
homogeni de coses diverses

Butlletí de l'Associació d'Història Rural

NOVETATS DE 2022

SUMARI

Portada

Novetats de 2022

L'Associació

Sortida a la
muntanya del Mont i
Lladó (Alt Empordà)

Recercat 2022 a Igualada

Llibres

Enric Vicedo i Rius
*Història econòmica de
Lleida i de la Catalunya
occidental. Territori,
societat, condicions de
vida i canvi històric (1640-
1975)*

Entrevista

Jaume Torras Elias

Arxius

Fons documentals de
l'Arxiu Històric de Girona
útils per a la història
agrària de les comarques
gironines

Patrimoni

Molins de marea.
L'exemple del molí
de Santa Olaja (Arnuero,
Cantàbria)

Recerques

*La redempció de censos
i censals eclesiàstics
afectats per la
desamortització
de Mendizábal.
Un apropament
provincial: Girona
(1836-1854)*

*Els oficis de la
construcció a la
segona meitat
del segle XVIII:
una anàlisi a
través del Registre
d'Hipoteques*

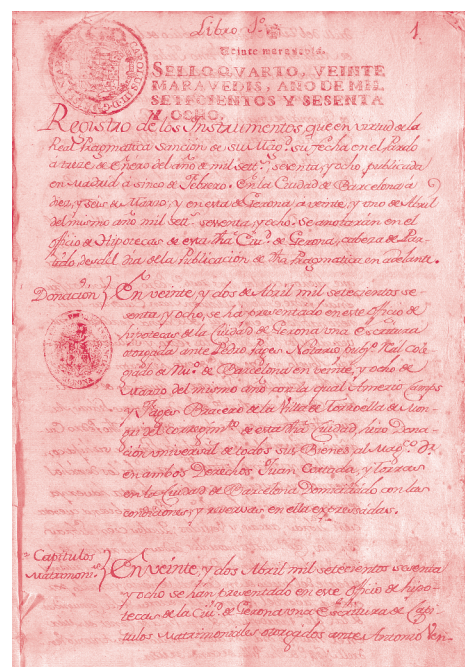
*L'impacte de la
immigració a
Sant Hilari Sacalm:
1900-1980*

Agenda

Aquest semestre tenim novetats que de ben segur seran de l'interès de tots els nostres associats i associades. En primer lloc, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya ha resolt la inclusió de l'AHR en el **Cens d'entitats de foment de la llengua catalana** (DOGC núm. 8.704, de 7 de juliol de 2022). La sol·licitud es va presentar a principis d'any i, per tal de justificar-la, es va acompanyar d'una memòria amb la descripció de les activitats anuals dutes a terme —la convocatòria del premi Mestall, les sortides culturals, les publicacions i la participació en les diferents trobades de centres d'estudis que s'organitzen arreu—. Aquesta nova figura, que s'haurà de renovar cada any, permetrà als nostres socis i sòcies incloure la quota pagada en el capítol de **despeses desgravables** de la declaració de l'IRPF.

En segon lloc, com es va acordar en la darrera assemblea, l'AHR participarà en el projecte de transcripció automàtica dels llibres de l'**Ofici d'Hipoteques**. Signarem una ampliació del conveni que ja teníem amb la UdG per a materialitzar aquesta col·laboració. D'aquesta manera, els membres de l'AHR que vulguin utilitzar-ne la base de dades per fer alguna consulta relativa a les seves investigacions podran demanar que se'ls habiliti un accés.

I, en darrer terme, volem felicitar la nostra companya en el Consell de Redacció i expresidenta de l'Associació d'Història Rural, Rosa Congost, perquè li acaben de concedir la **medalla Narcís Monturiol**, amb la qual el govern de la Generalitat distingeix anualment deu investigadors i investigadores del sistema

La primera inscripció als llibres
de l'Ofici d'Hipoteques de Girona.
Fotografia: Arxiu Històric de Girona.

científic català. El guardó premia aquelles persones i entitats que han contribuït al desenvolupament de la ciència i la tecnologia a Catalunya. Donem l'enhorabona a la Rosa, a qui se li ha reconegut la seva dedicació a la història social del món rural.

El Consell de Redacció ■

Sortida a la muntanya del Mont i Lladó (Alt Empordà)

4 de juny de 2022

La serra del Mont s'emplaça entre les comarques de l'Alt Empordà i la Garrotxa. Delimita al sud amb Beuda (Garrotxa), al nord amb Albanyà (Alt Empordà) i a llevant amb Cabanelles i Lladó (Alt Empordà). Des d'aquesta darera població iniciarem l'excursió que ens va portar fins al cim més alt de la muntanya, el Santuari de la Mare de Déu del Mont. La sortida, programada per al dissabte 4 de juny, va tenir bona acollida. La trentena de persones que hi participàrem ens vam trobar en un dels aparcaments que hi ha a l'entrada de Lladó, on ens esperava en Quim Tremoleda, que, a banda de ser l'alcalde de Lladó, és historiador, arqueòleg i gran coneixedor de la història i el patrimoni d'aquest ampli territori, que als habitants de la zona els agrada d'anomenar «Garrotxa d'Empordà».

Distribuïts en diferents cotxes, vam deixar Lladó i, després de passar per Cabanelles, ens desviàrem cap a una carretera sinuosa i estreta en direcció al santuari. Després de mitja hora de pujada, ens aturàrem al voral esquerra per tal de visitar les restes del monestir benedictí de Sant Llorenç del Mont o de Sous, recentment restaurat, amb molt d'encert, per la Diputació de Girona. El conjunt, envoltat de boscos de roures i alzines, s'asseu en un replà de la muntanya. Abans d'iniciar la visita, en Quim Tremoleda ens explicà amb detall tant la història del monestir i de la seva comunitat religiosa com l'evolució demogràfica dels petits nuclis de població que s'estenien al llarg dels 65 km² que abraçava l'espai geogràfic del Mont: Corsavell, Lliurona, Sous, Pincaró, Ribelles i Bassegoda.

L'origen de l'abadia es remunta al segle ix quan només era una petita cel·la monàstica depenent del monestir de Sant Aniol d'Aguja. Fou independent l'any 1003 sota l'Orde de Sant Benet. El nostre guia ens feu adonar que, en el recinte, s'hi distingeixen tres àrees: en el sector nord i oest es conserven les restes de magatzems, d'habitatges, d'una bassa per emmagatzemar aigua i d'una torre fortificada. Aquests edificis van ser construïts escalonadament per adaptar-se a l'orografia del terreny. L'altra àrea correspon al conjunt de l'església, de la qual només es manté depeus la paret de la nau central, ja que la volta es va ensorrar pels efectes dels terratrèmols de 1427-1429. També hi

subsisteixen vestigis de l'antic temple romànic. I, per últim, en el sector sud, s'hi conserven restes del claustre que feia de contrafort a l'església i de l'hostatgeria. Aquesta va ser habilitada com a petit temple i es convertí, entre els segles XVIII i XIX, en l'església parroquial de Sous.

En acabar la visita, continuàrem el recorregut amb cotxe fins al Santuari de la Mare de Déu del Mont. La calitja i la xaforç que feia aquells dies no ens deixà contemplar nítidament la impressionant vista que hi ha des del punt més alt de la muntanya, des d'on es dominen les comarques de l'Alt Empordà, la Garrotxa i el Pla de l'Estany.

El santuari, fundat durant el segle XIV pel monestir de Sant Llorenç de Sous, és un lloc de pelegrinatge i de devoció popular. Anualment s'hi organitzen romeries des dels pobles veïns, sobretot Crespià i Lladó. Això no obstant, el tret més significatiu de l'indret gira entorn de la figura de mossèn Cinto Verdager i el seu llibre *Canigó*: a l'interior de l'hostatgeria es pot visitar l'habitació on s'allotjà mossèn Cinto i també la biblioteca. En un extrem del cim, davant del temple, hi ha una estàtua sedent del poeta feta en bronze, que mira en direcció a Beuda.

Abans de l'èxode rural, la muntanya del Mont havia estat molt poblada i intensament explotada. S'hi extreia calç i escorça d'alzina per elaborar tints. Hi havia molta població dispersa que treballava per als grans propietaris de la zona que es repartien el domini: els Falgars, els Vayreda i els Pasqual.

De baixada del santuari, ens desviàrem a l'esquerra per tal de visitar les rodalies del mas de la família Falgars, propietaris d'un dels vessants de la muntanya: la casa pairal, la capella de l'Assumpció, la casa del masovers, les cotxeres, els edificis per als treballadors del bosc i, més enllà, la font d'en Falgars, un indret de gran bellesa paisatgística amb vistes sobre la plana empordanesa.

La visita continuà durant la tarda amb una passejada pel municipi de Lladó per conèixer l'important patrimoni cultural que conserva. De la mà d'en Quim Tremoleda visitàrem l'església romànica de Santa Maria, que formava part de la canònica

agustiniana, el claustre i les seves dependències. A finals dels anys vuitanta del segle xx s'hi habilità l'Ajuntament.

l'any 1929; actualment està essent rehabilitada per l'Ajuntament.

Marisa Roig Simon ■

L'excursió finalitzà amb una visita a l'església de Sant Feliu, reedificada durant el segle XVIII i fora de culte des de

El grup a Sant Llorenç de Sous.
Fotografia: Associació d'Història Rural.

Recercat 2022 a Igualada

6, 7 i 8 de maig de 2022

En el retorn a la normalitat postpandèmia ha tornat el Recercat en la seva divuitena edició. Ho estàvem esperant! El fatídic 2020 tocava celebrar-lo al Vendrell, i tan sols fora de termini es va poder fer una entrega de premis virtual; i l'any 2021 es va poder fer de forma híbrida a Tortosa, amb moltes limitacions i mancat del caliu propi d'aquestes trobades organitzades per l'Institut Ramon Muntaner, fundació privada dels centres d'estudis de parla catalana.

Enguany, a Igualada, Capital de la Cultura Catalana 2022, hem pogut tornar a viure l'essència d'una edició com les de sempre, marcada per exposicions, presentacions, debats, mostra de documentals, fira amb mostres de projectes i parada de llibres, entrega de premis, dinar de germanor, visites guiades i el Recerxíc per a la mainada; un cap de setmana del 6 al 8 de maig atapeït d'activitats ben diverses. Més enllà d'aquestes activitats, es palpava en l'ambient la necessitat del contacte directe amb la gent, després de tres anys de no retrobar-nos.

Personalment, el dissabte vaig preferir no assistir a moltes de les sessions de tre-

ball, ja que vaig donar prioritat a la conversa amb amics d'arreu als diversos estands de la carpa de la fira, perquè un dels principals actius del Recercat és precisament això: la possibilitat d'establir complicitats i relacions de cooperació amb persones com nosaltres, que treballen en altres àmbits territorials, però amb les quals compartim inquietuds o fins i tot recerques. Tot això suposa poder intercanviar informació i facilitar aliances o contactes per poder desenvolupar la pròpia investigació. Amb els anys, sovint, aquests lligams s'estrenyen més i evolucionen cap a l'amistat franca i enriquidora. És precisament aquest vincle de relacions humanes teixides a partir dels centres d'estudis el que està darrere de la relació iniciada el 2011 amb els representants de la Societat Andorrana de Ciències (SAC), en ocasió del Recercat a Escaldes-Engordany (Andorra), del qual vaig tenir ocasió de fer-ne la crònica en aquest mateix butlletí (*Mestall*, núm. 29, p. 6-7). Amb la farmacèutica Àngels Mach i l'arquitecte Antoni Pol, grans dinamitzadors d'aquesta entitat, hem compartit moltes i agradables estones de recerca, debat i lleure. Així mateix, hem organitzat activitats conjuntes que han esdevingut el para-

Representants de la Societat Andorrana de Ciències, de l'Institut d'Estudis Empordanesos, de l'Associació d'Història Rural i del Centre d'Estudis Tossencs a les carpes del Recercat. D'esquerra a dreta: Àngels Mach Buch, Anna Maria Puig Griessenberger, Pere Gifre Ribas, Marisa Roig Simon, Antoni Pol Sabaté i David Moré Aguirre. Fotografia: Societat Andorrana de Ciències.

■ l'Associació

digma de com, teixint aliances i complicitats, la feina de formigueta que fem cadascú des del nostre racó de país pot trobar ressò i comprensió més enllà de la nostra àrea geogràfica.

Enguany, hem tingut la gran satisfacció que l'entitat guanyadora amb el Premi Recercat ha estat la SAC, la candidatura de la qual va ser promoguda conjuntament per l'Institut d'Estudis Comarcals de l'Alt Urgell, el Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès i el Centre d'Estudis Tossencs. La iniciativa va comptar amb el suport de més de vuitanta-cinc entitats i personalitats representatives de la vida cultural d'arreu dels Països Catalans, inclosa la nostra Associació, que va adherir-s'hi des d'un primer moment. L'entrega del premi, al Teatre Municipal-Ateneu Igualadí, va esdevenir un bonic acte de reconeixement a la seva activitat i trajectòria. Val a dir, també, que, en la categoria de persones, el premi va correspondre *ex aequo* a Josep Capmany Guillot, gran erudit del Baix Llobregat i de les terres d'Eramprunyà, i a l'igualadí Pere Pascual Domènech, catedràtic jubilat de la Universitat de Barcelona i bon amic de la nostra Associació.

D'esquerra a dreta: David Moré Aguirre (tresorer del Centre d'Estudis Tossencs); Àngels Mach Buch (presidenta de la Societat Andorrana de Ciències); Esther Nogué-Juncà (presidenta del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès); i Lluís Obiols Perearnau (president de l'Institut d'Estudis Comarcals de l'Alt Urgell). Lloc: l'entrada de l'Ateneu Igualadí, poc després de l'entrega dels Premis Recercat. Fotografia: Societat Andorrana de Ciències.

Amb tots ells, vam poder compartir un bon dinar de germanor al reconegut restaurant Somiatruïtes. Durant la tarda, alguns dels assistents vam realitzar una visita guiada pel barri del Rec de la ciutat, un testimoni d'arqueologia industrial viu, on encara operen nombroses fàbriques tèxtils i adoberies, un barri que repensa el seu present i es projecta vers el futur amb propostes innovadores, algunes d'elles de gran ressò, com el *Rec.O Experimental Stores*: la transformació efímera d'un vell barri industrial en un festival eclèctic de moda, cultura i menjar de carrer, que la setmana següent va aplegar més de 100.000 visitants —tot un èxit.

Es tracta d'un barri construït al voltant d'una sèquia de tres quilòmetres procedent del riu Anoia, els orígens de la qual semblen recular als segles XIII i XIV. Ja al segle XV, va permetre l'establiment d'adoberies i de molins de llana. Amb la industrialització del segle XIX, va arribar la indústria cotonera, que va fer de la ciutat una de les capdavanteres del país. Malgrat la crisi industrial de la segona meitat del segle XX, encara hi ha adoberies que mantenen l'activitat i algunes empreses de disseny tèxtil de darrera generació. L'any 2006 l'Ajuntament va impulsar la redacció d'un nou Pla General d'Ordenació Urbana, que pretenia l'enderroc de bona part del barri per tal de construir-hi nous habitatges. L'articulació d'una oposició veïnal en contra d'aquell projecte

va acabar tombant la proposta, de manera que l'any 2010 el pla fou retirat. L'octubre de 2016 l'Ajuntament d'Igualada acordà, juntament amb l'Institut d'Arquitectura Avançada de Catalunya, i en col·laboració amb el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, iniciar un ambiciós procés participatiu amb l'objectiu de decidir el futur del barri. S'ha treballat al voltant del valor patrimonial dels edificis existents, la regulació dels usos actuals i la implementació d'una gestió que coordini tots els paràmetres diferents en una mateixa plataforma. Es considera que el Rec no es defineix només per allò construït, la seva morfologia urbana, els edificis, carrerons, etc., sinó també pels usos i, especialment, per l'activitat que s'hi desenvolupa. Salvar i mantenir les activitats existents, inclosa la industrial i l'hortolana, es considera imprescindible per tal que segueixi essent el que és, un barri complex.

Entre els equipaments culturals que podem trobar al barri, un dels més famosos i visitables és el de Cal Granotes, antiga adoberia del segle XVIII que fou rehabilitada el 1990. Es tracta d'un edifici patrimonial situat a pocs metres de Cal Boyer, la seu central del Museu de la Pell d'Igualada i Comarcal de l'Anoia, exemple de fàbrica cotonera de finals del segle XIX. El divendres hi va tenir lloc una mostra d'audiovisuals vinculats als nous usos del patrimoni industrial. D'una instal·lació a l'altra, podem anar-hi tot fent una agradable passejada paral·lela al rec.

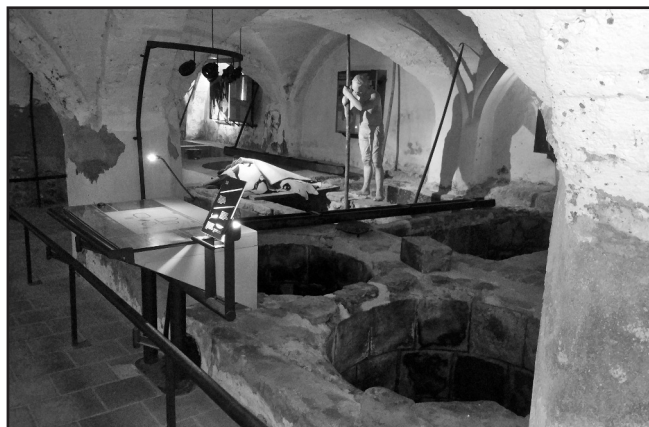
A Cal Granotes s'hi pot conèixer l'activitat més singular d'Igualada, la transformació de pells crues en cuir: l'adob de la pell. Mitjançant una interessant posada en escena de l'ofici i les eines, s'hi explica el procés artesanal utilitzat abans de la industrialització, en aquest mateix edifici, per adobar pell grossa (pell bovina) a partir dels tanins continguts en les fustes, escorces, fruites o fulles de diverses plantes. Les corretges d'embarrats de les antigues màquines mogudes amb màquina de vapor, els guarniments de bèsties de càrrega o les soles de sabata fabricades a Igualada amb el cuir d'adob vegetal van tenir sempre un gran reconeixement.

L'antiga adoberia conserva les dues plantes característiques d'aquests establiments: la ribera i l'estenedor. Als clots de la planta baixa o ribera s'hi remullaven, pelaven, descarnaven i adobaven partides de pells salades de procedència espanyola i de pells seques africanes, asiàtiques o americanes. Un cop adobades, eren pujades a l'estenedor per tal d'assecar-les, estirar-les, engrèixar-les i polir-les. Tot plegat, el cuir estava llest un any després; i

era expedit, bé enfardat, bé trepanat en forma de sola o taló de sabata. Ens diuen que actualment el procés tan sols dura set o vuit dies.

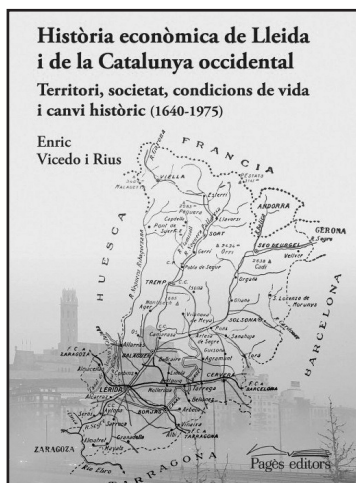
Novament, el Recercat constituï una bona oportunitat de conèixer el patrimoni de municipis catalans que no destaquen com a grans focus d'atracció turística. L'any vinent, en contrast, el Recercat serà acollit per Lloret de Mar, si cap pandèmia, guerra o escalada de preus no ho impedeix.

David Moré Aguirre ■

Clots de la part baixa de Cal Granotes on es remullaven les pells. Fotografia: Josep Formiga Bosch.

llibres ■

VICEDO i RIUS, Enric

Història econòmica de Lleida i de la Catalunya occidental. Territori, societat, condicions de vida i canvi històric (1640-1975)

Lleida. Pagès editors, 2021. 576 pàg.

Realitzar una història econòmica de la demarcació de Lleida integrant-la amb les dinàmiques econòmiques catalanes i europees de l'època i fer-ho amb una qualitat acadèmica innegable, al temps que amb un llenguatge accessible per al gran públic, faran que aquest treball, sense cap mena de dubte, s'acabi convertint en una referència obligada de la història econòmica de Catalunya.

La publicació d'aquesta obra, que coincideix en el temps amb el pas a l'ermitatge de l'Enric, suposa una retrospectiva per una llarga carrera acadèmica iniciada als primers vuitanta amb estudis entorn de la producció i la propietat agrària a les terres de Lleida del set-cents i que al llarg dels anys ha transcorregut per bona part dels àmbits d'estudi de la història econòmica. No obstant, el llibre no deixa d'aportar anàlisis inèdites, així com contribucions fetes per una llarga llista d'historiadors del ponent català, molts dels quals hem estat deixebles seus.

Els dos grans blocs que conformen la present monografia analitzen dos períodes amb dinàmiques diferents: el referent a l'Antic Règim (des del segle XVII) i el de consolidació del capitalisme modern (fins a la fi de la dictadura franquista). Amb aquesta estructura, però, es va més enllà d'una articulació cronològica clàssica i s'analitzen, en cada un dels blocs, tant els fonaments demogràfics com institucionals, posant especial atenció a les transformacions econòmiques.

L'anàlisi del període comprès entre els segles XVII i els primers anys del segle XIX, se centra a analitzar com una economia de base agrària, que ha de superar tres grans reestructuracions després dels principals

conflictes bèl·lics de l'època, es va especialitzar gràcies al paper central que agafa el mercat. Durant aquest període, la Catalunya interior esdevé el rebost necessari que possibilita abastir la població del litoral.

En el segon gran bloc es reflexiona sobre l'arribada del capitalisme modern a la demarcació. Certament, és el període en què es forja la «Catalunya pobra», però també quan les àrees urbanes (o de producció industrial) podran començar a fixar població al territori gràcies a la industrialització, que majoritàriament està lligada amb la producció agrària.

Els canvis en la producció agrària són també tema d'interès de l'autor del llibre: l'agricultura, que progressivament s'allunya de la producció per a la subsistència, es beneficiarà dels canvis que portarà la modernitat: nous canals i nova forma de gestionar-los, noves tècniques de cultiu i certes millores en la fertilització o la mecanització. Tot això contribueix a impulsar al mateix temps la producció agrària i la industrial.

El llibre d'Enric Vicedo ressegueix prop de quatre-cents anys d'economia lleidatana partint d'una gran quantitat d'estudis, però, certament, té voluntat de poder ser actualitzat amb noves dades i complementat amb exemples concrets que, per tal de no cansar el lector, s'han hagut d'eliminar del llibre imprès. És per aquest motiu que Vicedo ens convida a participar en un espai web que ell mateix ha creat i que vol ser un annex en constant evolució; així reivindica la història com una ciència que a poc a poc va oferint nous resultats.

Gabriel Ramon Molins ■

Jaume Torras i Rosa Ros durant l'entrevista.
Fotografia: Antonio López Estudillo

Jaume Torras Elias (segona part)

Al número 50 del *Mestall* s'hi va publicar la primera part de l'entrevista a Jaume Torras Elias, amb motiu de la publicació a la Biblioteca d'Història Rural del llibre *Canvis i conflictes en el món rural català (segles XVIII-XIX)*. *Onze estudis d'història econòmica i social*. Presentem ara la segona part d'aquesta entrevista, que aborda qüestions relacionades amb l'obra de Jaume Torras.

Vas investigar, juntament amb altres col·legues, la renda feudal dels Medinaceli. En quines condicions es va portar a terme aquesta recerca? Com fou rebuda per la professió?

Em vaig interessar per l'estudi sobre els Medinaceli bàsicament per dues notes a peu de pàgina de Vilar que donaven pistes —ell no va arribar-ho a explorar mai— sobre qui eren els notaris i tota la caterva d'administradors a través dels quals la detracció feudal acabava circulant, ja molt plomada, cap a la casa dels Medinaceli, a Sevilla.

Aquest estudi ens semblava particularment representatiu, perquè la casa de Medinaceli posseïa estats senyorials per tot Catalunya, des de l'Empordà al Pallars i a la baronia d'Entença, a Tarragona. Allò que rebia la hisenda central dels Medinaceli procedent de Catalunya s'aproximava força a un 10% de la massa decimal catalana, en un càlcul ràpid, si bé la quantia que els arribava era força disminuïda respecte a les càrregues que havien pagat els de baix. L'únic senyor feudal que podia competir amb els Medinaceli era l'arquebisbe de Tarragona.

Ens vam fer un tip d'hores a l'arxiu notarial, que en aquell moment tenia poc personal i donaven poques facilitats —avui sí que en donen. A més, tots nosaltres fèiem moltes classes aleshores. Hi anàvem el dissabte al matí, quan el responsable de l'arxiu tenia pressa, suposo que per anar de cap de setmana. Però ho vam fer, i l'Esteban Canales va treballar molt, així com la Montserrat Caminal. Al final només vam explotar les sèries de renda, degut en gran part al fet que tots estàvem molt ocupats, en el meu cas preparant oposicions. En aquest treball, vam fer servir la primera màquina de perforar fitxes a la Facultat d'Econòmiques. Qui portava això, amb molta dedicació, era la Diana Garrigosa, la dona d'en

Pasqual Maragall. Ella i un matemàtic em van explicar com funcionava.

Aquesta és la investigació que, havent portat moltes hores de feina —no a mi, sinó a tots els que la vam signar—, menys ha agraït, en general. Mostrava que la renda feudal deflactada pel preu del blat entrà en declivi després de 1780, i no era això el que s'esperava.

Em permetré ara parlar del meu antic mestre, Pierre Vilar; d'alguna cosa que s'apunta als seus treballs escrits i en consideracions verbals seves. Vilar havia observat que un notari que anava acumulant relació amb administracions de rendes feudals havia ascendit molt. Va considerar que això podia ser una mostra que a la Catalunya del primer quart del XIX el fet feudal tenia un paper preeminent. Després, en Ramon Garrabou, que treballava amb l'Eva Serra, i després també amb l'Enric Tello, trobaren que el virrei Amat i altres nobles sobrevinguts d'arrels comercials compraven títols quan feien diners, una pràctica que havia augmentat molt. De tot això, en deduïen que la feudalitat era molt important a la Catalunya del primer quart del segle XIX. I, per tant, això que nosaltres dèiem, que la renda feudal estava en decadència, era més que discutible. Penso que pot ser cert, però que ho deu ser en alguns punts de Catalunya. Quan veus, en els lligalls dels Medinaceli, per on s'escampaven les rendes que cobraven a la gent, ho poses més en dubte. Que el declivi de la renda feudal que nosaltres trobàvem era discutible, m'ho va dir també en Tortella: «para poder decir todo esto tendrías que poder compararlo con todas las otras formas de renta». Li vaig contestar: «bueno, pues buen trabajo me buscas».

D'altra banda, m'he adonat que havíem comès un error en limitar-nos a utilitzar com a deflactor de la renda feudal els preus del blat i

només els de Barcelona. Havíem passat per alt coses, probablement per fatiga de tants de dies a l'arxiu, amb la feina que teníem tots quatre. Qui més m'ho va criticar, amb tota la raó, va ser en Pep Pujol. Ell estava treballant moltes sèries agràries i sé que una vegada em va demanar si estàvem segurs de si servia de molt la comparació entre els ingressos dels Medinaceli i els preus del blat. Va ser la primera vegada que un alumne em va cridar l'atenció sobre el que jo mateix estava fent.

Les fonts que vàreu fer servir permeten altres perspectives d'estudi. Creus que seria convenient reprendre-les per enriquir l'anàlisi de les relacions de classe, a finals de l'Antic Règim, per sota dels privilegiats?

Vam recollir molta informació, que ofereix una perspectiva molt més rica pel que fa a la societat d'aquesta època, però no vam fer estudis específics d'altres aspectes a banda de l'elaboració de les sèries de renda. Però sí que tinc documentats alguns exemples concrets d'algunes de les tendències socials de l'època. Per exemple, a Blanes, la casa Medinaceli havia imposat als pescadors el delme del peix. A l'individu que portava el control dels pescadors i d'aquest delme, que no era pescador, no li vaig seguir la genealogia, ni les seves relacions o la seva riquesa anterior. Però, al cap d'un any d'aparèixer com a administrador dels Medinaceli, ja era alcalde liberal de Blanes. De manera que la vinculació dels Medinaceli amb realistes o liberals té poc a veure amb l'actitud dels seus empleats. El que hi havia era un individu que explotava possibilitats a través de les quals podia anar ascendint. I això devia passar a bastants llocs, crec jo. D'això, vaig recollir-ne mostres d'unes quantes localitats, però no ho vàrem incloure a l'article. Seria molt interessant que es duguessin a terme nous estudis, partint de les mateixes fonts, que indaguessin sobre aquests personatges i el paper que jugaren en la societat local. El seu seguiment pot ser difícil, però, gràcies a la informàtica, s'ha tomat molt més viable que no pas aleshores.

D'alguna manera, aquest tipus d'organització de la detració feudal estava creant una torre de Babel. Uns molt avall, però que feien ja coses útils per als Medinaceli, i altres en diferents posicions. Tot això hauria de ser investigat. Per exemple, es podria veure com s'atribuïen els càrrecs de botí o d'administrador de la presó senyorial; i, de presons senyorials, els Medinaceli en tenien unes quantes. Segur que es devia fer per subhasta, o per confiança en algú que els Medinaceli pensaven que no els robaria. Però s'equivocaven. Crec que tots aquells que apareixien tantes vegades en la documentació dels Medinaceli els estaven aixecant la camisa cada any. O, més enllà dels Medinaceli, seria bo que ens fixéssim en un administrador que va pujant, que sembla una formigueta que va prosperant. Tot això mereix

una altra mena de treball, que nosaltres no vam fer, perquè estàvem molt enfeïnats, tant jo com l'Esteban, la Montse i l'Àngels, i ens vam limitar simplement als números.

Parla'ns de l'arrencada de l'especialització vitícola, dels seus impulsos i dels seus efectes a Catalunya.

A Catalunya, es vivia en part del blat de mar, com se'n deia. Eren els holandesos els qui portaven gra del Bàltic alemany, polonès, de les actuals repúbliques bàltiques i de Rússia. Ells venien allà l'aiguarent i algunes classes de drogues similars que, es podria dir, agradaven molt als polonesos, als letons, etc. Amb els diners que en treien, compraven el sègol que tornaven a passar pels estrets del Sund. Vaig treballar una mica aquest material durant uns tres mesos que vaig ser a Alemanya, ja que es conserva documentació del tràfec pel Sund relativa als tipus d'embarcacions, els seus carregaments, etc. Allà, s'hi incorporaven els hamburguesos, i baixaven cap a la Mediterrània, si aquí hi havia carestia. Quan arribaven, l'Ajuntament de Barcelona anunciava que havia arribat el blat de mar, un cereal que no agradava gaire a la gent. Ho conec bé, perquè la meua família eren flequers.

Ara s'explica en la historiografia que la viticultura ha estat fonamental, i que fou la base de l'ascens econòmic de Catalunya fins a l'auge del cotó. Però aquesta interpretació necessita ser matisada. D'una banda, les costes de ponent i de llevant al voltant de Barcelona ja exportaven vi durant el segle XVII, i això tenia una certa importància. Vilar ja va advertir que els interessos creats al voltant del vi, la malvasia i l'aiguarent ja foren importants durant la Guerra de Successió, tot i que, partint d'aquesta base, és difícil que la gent d'aquí s'hagués llançat a una guerra. Feia ja uns trenta anys o més que havia començat l'exportació d'aiguarent a Holanda. No per iniciativa catalana, ja que van ser els holandesos els que van venir aquí, sobretot a la zona de Salou. Els holandesos s'havien especialitzat a anar a la Charente, on hi ha Cognac, a comprar vins espirituosos. Lluís XIV ho va fomentar en una primera etapa, a més d'utilitzar-los per a l'abastiment del seu exèrcit, que aleshores participà en multitud de guerres. Va ser així fins que va arribar un ministre d'hisenda *comme il faut*, Colbert, que es va oposar a la continuació d'aquesta relació subordinada, i es van tancar tots els ports de l'Atlàntic francès, amb l'excepció del de Bordeus, als bucs holandesos. En la seva recerca d'alternatives, els holandesos descobriren aviat que a Bordeus, Porto o Jerez, on es produïen vins de qualitat, hi havia resistències a les seves adquisicions massives de vins barats. A la recerca d'aquests vins barats, i també de sal, van arribar a Portugal i van continuar vorejant les costes de la península. A Almeria i altres punts hi havia vinyes, però a tota la corona de Castella s'exigia el tri-

but d'un octau sobre el preu en tota negociació sobre l'aiguarent. Aviat advertirien, però, que a la corona d'Aragó no hi havia aquests gravàmens i començaren a adquirir vins a la costa de Castelló i de Tarragona. A ambdues àrees hi havia producció de vins relativament abundants i barats, que, en quantitats moderades, ja s'exportaven a França per a *coupages*. Aquests vins no eren bons, però això no importava si es cremava i amb alambins es transformava en aiguarent, perquè més tard els holandesos hi afegien productes de Malàisia o del Carib per donar-li gustos exòtics que agradaven als consumidors del Bàltic.

Per tal d'organitzar aquest negoci, a Reus i a Barcelona s'hi establiren holandesos rics. Atès que la llei i la tradició espanyola prohibia que s'instal·lessin comerciants no catòlics, el parlament dels Països Baixos va pressionar certs membres de la petita minoria d'holandesos catòlics, que serien els qui finalment vindrien.

La dedicació dels pagesos catalans a la viticultura va ser molt important. Però els holandesos van ser-ne el motor, els qui ho van organitzar i els qui van obtenir-ne guanys importants. Aviat els seguien, com en d'altres negocis, els anglesos, que s'establiren i muntaren a Reus un gran alambí. D'això, en vaig parlar molt amb en Francesc Valls. Una vegada, a l'arxiu del Ministeri d'Economia, on ens vam trobar accidentalment, hi vaig trobar papers de cap a 1680 en els quals es parlava d'aquest tràfec i es defensava com era d'interessant per al govern fomentar aquest negoci amb el nord d'Europa. Valls, que treballava moltíssim en arxius, va trobar també algunes pistes en documents notariais sobre aquests contactes i la seva relació amb els primers cotoners de Catalunya, que es van establir allà on no hi havia vi ni aiguarent. Ho va publicar en un article interessant en els volums en homenatge a Jordi Nadal. Es tractava de llaços dèbils, però que convindria explorar.

La teva anàlisi de la rebel·lia pagesa es va enfrontar a les interpretacions que havien destacat la pretesa irracionalitat d'aquestes lluites, absolutament subordinades als discursos i interessos del clergat, o el seu caràcter retrògrad (en el sentit d'oposat a la marxa de la història i a la victòria de la burgesia). Contra aquestes interpretacions, vas reivindicar la necessitat de comprendre els codis culturals i els sistemes de creences d'aquestes masses rurals, de tenir en compte els rituals i símbols amb què s'expressaven, d'emprendre aproximacions des de l'antropologia i des d'altres perspectives. Ens pots explicar les influències historiogràfiques que et dugueren cap a aquesta revisió, i com fou rebuda per altres línies interpretatives?

En el llibret *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823*, que resumeix la meua tesi

doctoral —tot evitant les referències a aspectes dels quals ja no volia saber-ne res més—, vaig incloure un primer capítol, ara també inclòs en el llibre editat per la Biblioteca d'Història Rural, en el qual es presenten aportacions a aquesta reinterpretació. Les influències en aquesta reflexió van ser variades: en primer lloc, la d'excel·lents historiadors anglesos; d'una banda, Hobsbawm, amb la seva aproximació als pagesos i la política, i altres articles que buscaven fugir del materialisme grogler d'altres aproximacions d'aquesta època; més encara, la d'Edward Thompson, sobretot a *Customs in Common* (*Costumbres en común*, ed. Crítica), un llibre més antropològic i, en la meua opinió, més interessant que el seu estudi sobre els orígens de la classe obrera. Perquè Thompson, per sobre de tot, era un antropòleg històric. El llibre té moltes idees, però la que destacaré és aquesta: el que fa una comunitat, i les reaccions col·lectives d'una comunitat, està molt lligat a la consolidació de tradicions, hàbits adquirits, etc. Thompson era l'historiador preferit de Fontana, que sempre va buscar diners, en la mesura en què es pot a la universitat, per fer-lo venir. Ho va aconseguir en dues o tres ocasions. A més, Thompson agradava a Fontana perquè aquell era un activista. La seva família havia viscut a l'Índia i va intentar explicar aquell món des de l'antropologia. Més endavant es va convertir en un activista antinuclear.

D'altra banda, vaig rebre influències en un seminari que organitzava Pierre Vilar, en el qual es tractaven temes que li interessaven força. Un dels temes era si les rebel·lies pageses de l'Edat Moderna a França —n'hi va haver i van ser nombroses— eren o no lluita de classes. No és que Vilar ho plantejés en aquests termes. Ell seleccionava afirmacions d'algun rival de l'acadèmia historiogràfica, les sotmetia a escrutini i n'assenyalava els disbarats. A banda d'això, Vilar estava dirigint aleshores la tesi doctoral d'un francès —i no sé si Vilar s'hi va implicar gaire— que feia una aproximació a la societat inca prehistòrica en termes molt antropològics. No crec que Vilar l'impulsés en aquesta direcció, però el doctorand ho feia bé i a mi em sembla que, a Vilar, l'hi agradava. A la tesi també vaig partir d'idees de Philippe Rey i de Luisa Accati, una historiadora italiana.

Més tard he compartit aquestes idees en altres llocs. Ja a la dècada dels vuitanta, a l'Institut Europeu de Florència, on mai he estat professor. Allà, vaig assistir a un seminari que se celebrà durant la Setmana Santa, i hi exposaven sobretot els qui estaven preparant tesis doctorals; noies sobretot, que explicaven en què consistirien els seus principals arguments, sobretot en treballs sobre la Itàlia preindustrial. Al seminari, que era portat per Stuart Wolf, sempre hi assistia Carlo Poni, especialista en la història de la indústria tèxtil a Bolonya. Molts deixebles d'ambdós tenien certa tendència a buscar aquestes explicacions antropològiques

a comportaments dels pagesos, i també de teixidors i altres oficis. Durant les dècades dels seixanta, els setanta i els vuitanta aquestes interpretacions estaven molt de moda. En els noranta, tot això se'n va anar en orris, però jo encara ho segueixo mantenint.

El teu llibre es titulava *Liberalismo y rebeldía campesina*. I, en altres aproximacions (com a l'article «Aguardiente y crisis rural», reproduït al llibre editat per la Biblioteca d'Història Rural), vas mostrar la gravetat de la crisi de comercialització de l'aiguardent com a font important de malestar. Però el suport al realisme va ser particularment intens en zones més interiors (Solsona, Cardona, Berga); i, en el cens de *malcontents* que deposaren les armes al corregiment de Cervera (estudiat també en un dels articles del llibre de la Biblioteca d'Història Rural), hi destaca una elevadíssima proporció d'artesans...

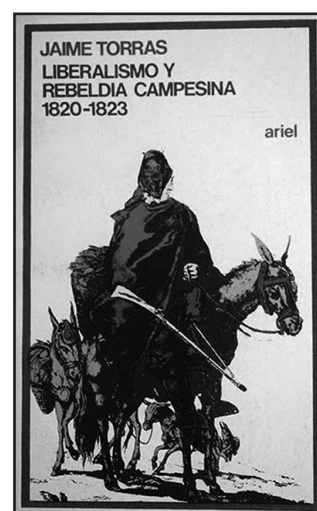
Sí, hi ha clars exemples en l'interior, com a Sant Llorenç de Morunys, on no foren els pagesos pobres els qui es revoltaren contra la fiscalitat liberal ni per motivacions de caràcter antropològic. Quan comença la guerra civil durant el Trienni Liberal, són sobretot els artesans i els amos de telers, alguns d'origen francès, els qui es revolten i trenquen coses. Hi ha una espècie de ludisme, no contra les màquines sinó contra el sistema. Allà aquest anticapitalisme va per un camí diferent.

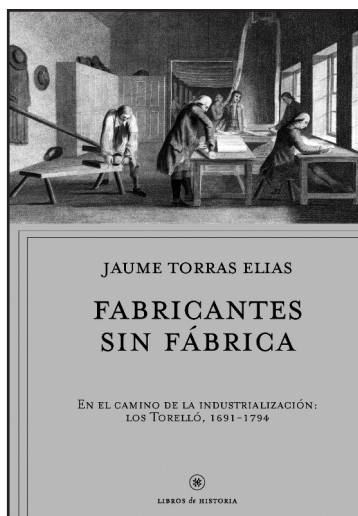
Dels anys 80 ençà, la teva recerca ha estat centrada en l'estudi de la draperia, tema sobre el qual la teva aportació ha estat fonamental. Una qüestió que vas abordar és el de la construcció de les xarxes mercantils catalanes a Espanya, xarxes que van ser crucials per a l'eixamplament dels horitzons mercantils de la draperia a Catalunya i per a la consolidació de noves formes d'empresa. Vas fer ús de la noció de «diàspora mercantil» per explicar-ho i sabem que, com a docent a la Universitat Pompeu Fabra, vas impartir alguns cursos sobre les «diàspores mercantils» en diferents contextos històrics.

Sí que hi vaig treballar molt. En relació amb aquest tema, hi va haver unes jornades a la Universitat de Barcelona sobre els catalans a Espanya, que van organitzar gent molt bona.¹ Jo havia treballat molt la documentació de la família Torelló; i el seu exemple mostrava com n'era d'important la construcció d'aquestes xarxes comercials per a l'èxit de l'empresa. Els Torelló cada any enviaven l'hereu a Aragó i Castella a comprar llana bona, procurant no coincidir amb els fabricants de Terrassa, que eren els seus competidors. Travessaven l'Aragó vigilant que no hi haguessin lladres pel camí, que n'hi havia molts, i entraven a Molina de Aragón, a la província de Guadalajara, un poble bastant gran en una zona important de transhumància. Van trobar-hi un bon corredor

de llanes, amb qui van mantenir una relació prou continuada per aconseguir bon preu i llana assegurada. Era perillós això d'anar amunt i avall comprant llana; de manera que solien buscar les caravanes i anaven amb gent que feia el mateix que ells. Van anar fent aquesta ruta, que va acabar consolidant-se. El problema és que no es podia vendre directament a Madrid, perquè els gremis de la capital no admetien que s'hi venguessin teixits directament al públic. I els comerciants francesos, anglesos i alguns dels Països Baixos hi estaven ben establerts i eren ben reconeguts per les autoritats de Madrid. Aleshores, els d'Igualada van adonar-se de seguida que calia crear el mateix que tenien els estrangers: una *lonja* amb un comissionista fix, que fos reconegut pels *Gremios Mayores*. Van relacionar-se amb gent que ho feia, especialment un personatge, que era de Calaf, que tenia una *lonja* comercial a Madrid i que mantenia una bona relació amb els comerciants petits de la ciutat. Però aquest individu, de nom Nadal, era majorista i no podia vendre directament al consumidor final, sinó que venia a botigues petites, o no gaire grans, de la capital. Així, els Torelló i altres com ells es van anar encaixant en el comerç de Madrid, i encara ho van poder fer més quan van posar gent a Valdemoro, on hi havia una fira molt important. A Madrid, els *Gremios Mayores* havien aconseguit per una gràcia reial apoderar-se del control de la duana, on tots els productes de consum (teixits i d'altres) havien de pagar impostos per entrar a la ciutat. A la duana, posaven tota mena d'inconvenients als teixits d'aquells que, d'una manera o altra, podien competir amb el poder dels *Gremios Mayores*. Els duaners revisaven els gèneres; i de vegades els feien retornar, arbitràriament, o bé dient que allò només corresponia comercialitzar-ho a un *gremio* i a ningú més. Però, en canvi, a Valdemoro no hi havia aquesta norma, no hi havia duanes. És per això que els Torelló anaven a la fira i, un cop hi havien fet les transaccions, els gèneres podien entrar a Madrid d'una altra manera, en unes altres condicions. En els papers dels Torelló, en les cartes de l'hereu al seu pare des de la fira de Valdemoro, s'hi pot veure tot això. Els Torelló i altres com ells van introduir unes pràctiques comercials que en un sentit esquivaven el poder del comerç madrileny de roba de llana. El fet que s'anés consolidant una xarxa havia aconseguit, no pas que deixessin de pagar la tarifa, però sí que els duaners no poguessin fer el que els donava la gana amb els productes, ja fos retenir-los, ja fos no deixar-los entrar.

La noblesa madrilenya i també la cort compraven principalment teixits anglesos o francesos. Però els d'Igualada van aconseguir vendre a Madrid productes de llana de qualitat intermèdia molt apreciats pel públic, no pas pels molt rics de la cort ni pel duc d'Alba, però sí per la gent benestant, que consumia un tipus de producte per sota del que compraven les elits, però per damunt dels productes popu-

lars. Això ho feien els britànics des de feia temps, i els d'Igualada van aconseguir desplaçar-los parcialment a finals del segle XVIII. Tot plegat va anar consolidant aquesta idea que els catalans anaven controlant mercats, no només a Madrid, sinó a Toledo a través de Valdemoro, a Valladolid, on tenien un comissionista, a Saragossa, a Santiago de Compostel·la i a Sevilla. Jo vaig publicar-ne els llistats, els que coneixia, al llibre sobre els catalans a Espanya. La indústria tèxtil catalana no hauria arribat a prosperar gaire si no hagués comptat almenys amb els mercats peninsulars. Espanya no era gran cosa, però Madrid era important perquè hi havia molta concentració de gent de classe mitjana, i d'allà van acabar desplaçant en bona part els comerciants anglesos. Als llibres de notaris de Madrid veies que, al principi, al segle XVII, allà no hi posava els peus cap fabricant de teixits català; però, en canvi, després vaig descobrir que hi havia aquesta estratègia de Valdemoro. Els que havien passat per la fira de Valdemoro sembla que tenien dret a anar pels carrers a vendre productes comprats a la fira.

La construcció d'aquestes xarxes comercials és un component important de l'alteració del mapa de la draperia que existia des del segle XVI i que estava molt dispersa per tota Catalunya, des de la Seu d'Urgell, Sant Llorenç de Morunys (que era conegut com Sant Llorenç dels Piteus, perquè s'hi havia instal·lat una colònia de teixidors de Poitiers), Vic, Girona, etc. En canvi, quan apareixen i prosperen els d'Igualada, Terrassa i Sabadell, molts d'aquests centres van entrar en declivi o van quedar reduïts a segments molt concrets, a vegades marginals, del mercat. A Sant Llorenç de Morunys, per exemple, es van seguir fent draps dits «piteus», per a mantes de traginers i mocadors de fer farcells.

La importància de la xarxa comercial ajuda a explicar el fet que encara ara hi ha a Espanya aquesta idea de «los catalanes siempre te quieren colocar...». Quan era a la Universitat de Saragossa, a la zona comercial antiga de la ciutat encara hi havia dues botigues, una de petita i una altra que era com un SEPU, que es deien «Los Catalanes». Segons l'Eloy Clemente, que coneixia molt bé la ciutat, una d'elles era d'un comissionista d'origen català que s'havia casat amb una dona de Copons, que de fet és la part més important d'aquesta xarxa que es va crear durant el segle XVIII. Això, ho va estudiar l'Assumpta Muset i també l'Ernest Lluch, que va fer un treball sobre Tortellà. «Els de Tortellà es movien tant com els de Calaf», em deia. I una cosa semblant passava a Gironella. El meu amic Josep Maria Benet i Jomet, la família del qual era de Gironella, no s'interessava gaire per la història, però m'explicava que hi havia gent a aquesta vila que feia botons i que tenien agents que anaven a Sòria i altres llocs. Es va generar una xarxa de comissionistes i

repartidors. Parlant-ne alguna vegada amb la Belén Moreno, ella em va dir que ara al costat de casa seva, a Madrid, hi havia un supermercat amb un rètol que deia «no se venden productos catalanes». Li han donat la volta!

Un altre punt en què les teves aportacions foren molt innovadores és el del paper dels gremis, que després també va ser objecte d'encesos debats historiogràfics a Europa. Els gremis han jugat un paper divers en les societats en les quals s'han implantat. Pots parlar-nos d'aquesta qüestió?

En relació amb els gremis, vaig participar bastant en la preparació de la sessió sobre gremis que hi va haver al congrés d'història econòmica que s'havia de fer a Sevilla i que es va acabar fent a Madrid l'any 1998. En les sessions preparatòries prèvies, hi va tenir molt de protagonisme S. R. Epstein, que havia vingut molt a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i que es movia com pocs i tenia molt bona formació. Ell em va explicar moltes coses sobre els gremis a la Barcelona medieval. Tenia la idea que, més que ser una iniciativa per reunir esforços d'ofici, els gremis foren sovint muntats des del poder (el local, sobretot, però no exclusivament). Evidentment, eren fruit de la voluntat d'agrupar-se per oficis i professions, però les institucions polítiques també hi tenien un paper important. Estic segur que a Alemanya això era molt clar, per un motiu: Alemanya estava tan fragmentada, amb l'excepció de Prússia i Baviera, que molts estats devien ser molt semblants al que aquí considerem el poder local. A Alemanya, els poders principescos dictaven el que havien de fer els gremis. Per exemple, els prínceps eren els que imposaven l'estil amb què s'havien de fer les cases, que és molt homogeni, als gremis de la construcció. A la Baixa Saxònia, on jo vaig fer una estada de recerca, totes les cases antigues eren del mateix patró, cosa que em fa pensar que segurament l'Epstein tenia raó. Però en d'altres llocs els gremis eren molt diferents, responien a d'altres lògiques. A França, on hi havia els *compagnonnages*, els gremis van tenir molta importància en els conflictes socials i polítics. En aquest sentit, el cas de França era molt diferent d'altres.

A Catalunya, els gremis eren molt importants per al sistema d'organització municipal. Mentre hi va haver el sistema d'insaculació, els gremis determinaven en bona mesura qui realment acabaria manant; dins d'uns límits, és clar, perquè hi havia la noblesa. Poder entrar en la insaculació era fonamental per als que volien pintar alguna cosa en el poder local. En el cas d'Igualada, per exemple, el primer Torelló que vaig estudiar va viure a finals del segle XVII i inicis del XVIII i era un home modest i absolutament analfabet. Això li va comportar, a ell i d'altres, certes limitacions. Per tal d'entrar al govern d'Igualada, hi havia la necessitat de convertir-se en mestre paraire i, així, poder

entrar a la bossa, tal com ell va fer a finals del segle XVII. Ell va batallar molt per a això. És interessant veure els seus testaments, sobretot el detall amb què especificava com se l'havia d'enterrar, indicatiu de la importància que donava al seu prestigi. No va aconseguir ser alcalde, però sí que formà part del govern municipal, que ja era molt. I això, en la meua opinió, eren batalles molt generals en municipis de certa importància, les quals permetien obtenir guanys i molta influència local. Aquesta mena de jerarquia es va ensorrar després de la Guerra de Successió, que va canviar el sistema d'elecció municipal. Va ser una cosa pèssima per al govern municipal de les ciutats, on els militars van tenir molt de poder.

A la Catalunya del segle XVIII, i abans, els gremis tenien un paper important a l'hora de controlar la draperia de les àrees rurals dels voltants. A la Plana de Vic, per exemple, hi va haver una mobilització important de mà d'obra dels pobles per a la draperia. En parla Zamora, quan diu que molta gent treballava a la draperia, i això feia que els pobles fossin productius, però que, si la fàbrica es parava, tot anava malament i no hi havia feina. Els gremis de Vic controlaven bastant els drapers d'aquests llocs, que s'havien d'examinar. Més que governar teixidors de Vic, els gremis d'aquesta ciutat el que feien era controlar com treballaven els dels voltants, perquè no volien que la seva draperia perdés prestigi, la qual cosa era molt important.

Els gremis segueixen existint d'una manera que no té res a veure amb la tradicional. Un amic meu dels anys de la universitat és molt actiu en un gremi important, el de la construcció, i també el gremi de fomers té encara una certa importància. Però són retalls que queden, que utilitzen la paraula, però que són coses molt diferents. A altres llocs d'Europa són visibles encara avui els signes de l'antiga influència dels gremis. A Gant, on jo vaig molt, la principal plaça és la Vrijdagmarkt (és a dir, la plaça del mercat del divendres), i està tota voltada per les cases dels gremis. A algunes ciutats alemanyes, com a Göttingen, on jo vaig estar, hi ha també places similars. Simbòlicament, és molt important. Aquí, a Barcelona, no hi ha res de semblant.

També vas parlar dels gremis en relació amb els canvis en el sistema corporatiu, resultat de conflictes en (i entre) les confraries d'ofici, que van afavorir a Igualada l'enlairament d'alguns paraires fins a la condició de fabricants de draps, en paral·lel a la subordinació dels teixidors. Això enllaçava amb corrents historiogràfiques (en bona part inspirades en l'obra d'E. P. Thompson) que han posat èmfasi en els processos de proletarització anteriors a la fàbrica...

Efectivament. En la confraria dels paraires, de la qual hem parlat abans, s'hi havia produït, en els primers decennis del segle XVIII, una diferenciació interna important. Però després hi havia els altres, els teixidors, amb una altra organització, que no podien fer negocis, sinó que, en tot cas, procuraven teixir bé per tal que els paguessin la feina, i que no hi pintaven tant, en el govern del municipi. Durant la primera meitat del segle XVIII, els Torelló i altres com ells van aconseguir fer una cosa que va ser molt notable: començar a desmuntar la jerarquia gremial a Igualada. Aleshores, ja donaven feina a molts teixidors de pobles dels voltants d'Igualada. Durant la segona meitat del segle XVIII, la família Torelló va fer construir set o vuit casetes per tal que els teixidors s'hi instal·lessin amb els seus telers. I aleshores quedava clar que els teixidors deixaven de ser membres de la confraria de teixidors: eren assalariats dels Torelló i d'alguns altres com ells. Aquest va ser un procés lent, que vaig estudiar a un treball a la *Revista de Historia Industrial*, en un dels primers números.²

En relació amb la draperia, quins et sembla que són els principals buits en el nostre coneixement sobre aquesta qüestió? O, dit d'una altra manera, quines línies de recerca recomanaries seguir a un jove historiador?

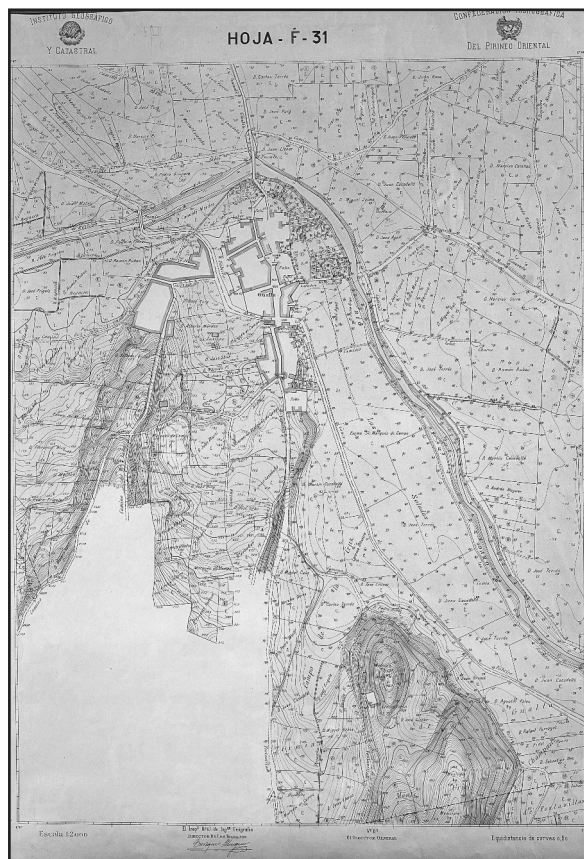
Conèixer millor com es desfà el sistema gremial en les localitats que més prosperen, per quines vies i en quines circumstàncies. Hi ha claus que se'ns escapen a l'hora d'entendre com és que alguns que començaren al segle XVII sense saber llegir ni signar, un segle més tard tinguin el mercat madrileny controlat. I és una recerca factible. Sobre això, hi ha documentació a Igualada i a d'altres llocs. En Josep Maria Benaül, un altre dels bons historiadors que han mort recentment, sabia molt sobre aquest tema, i també sobre el pas dels llaners al cotó.

Entrevista realitzada per Antonio López Estudillo i Rosa Ros Massana ■

¹ Les contribucions a aquestes jornades van ser publicades per PÉREZ PICAZO, María Teresa; SEGURA, Antoni; FERRER i ALÓS, Llorenç (eds.), *Els catalans a Espanya, 1760-1914*, Barcelona: Universitat de Barcelona, Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 1996.

² «Gremio, familia y cambio económico. Pelaires y tejedores en Igualada, 1695-1765», *Revista de Historia Industrial*, 2, 1992, p. 11-30.

Fons documentals de l'Arxiu Històric de Girona útils per a la història agrària de les comarques gironines

Plànol topogràfic de la zona reguivola de l'àrea de Gualta, 1950-1955 (AHG, Demarcació Territorial a Girona de l'Agència Catalana de l'Aigua, Torre 26/97). Fotografia: AHG.

A l'Arxiu Històric de Girona (AHG), com a arxiu històric provincial, li correspon la custòdia de la documentació generada pels organismes estatals i autonòmics de les comarques gironines. És per això que l'arxiu disposa de fons documentals de procedència molt diversa i d'un ampli ventall temàtic, i amb aquest article us volem fer cinc cèntims de les diferents sèries documentals on es pot trobar informació sobre la gestió agrària de les terres gironines en diverses èpoques.

Fons documentals de la Generalitat de Catalunya a Girona

El fons Agricultura i ramaderia (Girona), 1951-2002 comprèn la documentació inicial dels Serveis Territorials de Girona del Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural. Aquest òrgan gestionava les competències en matèria d'agricultura i acció rural, ramaderia, i explotació i millora de boscos comunals fins que es va crear el Departament de Medi Ambient, l'any 1991. Dins d'aquest fons trobem sèries documentals encetades per l'Administració perifèrica de l'Estat, però que van ser assumides per l'Administració autonòmica en virtut dels traspassos de competències establerts a inicis de la dècada dels vuitanta del segle xx, com són les sèries d'aprofitament i millora de boscos comunals, les del Servei d'Extensió Agrària (SEA) o el Registre d'explotacions ramaderes, que conté la inscripció i el control de modificacions de les explotacions ramaderes de la província de Girona.

En aquest fons hi trobareu també l'inventari de fruiters de la província de Girona elaborat pels tècnics del Departament amb el suport de les fotografies aèries de l'empresa CEFTA i els plànols dels projectes portats a terme per l'Institut Nacional de Reforma i Desenvolupament Agrari (IRYDA) i l'Institut Nacional de Colonització (INC).

Fons documentals dels ajuntaments del Gironès, 1716-2017

A banda de ser l'arxiu provincial, l'Arxiu Històric de Girona té encomanades les funcions d'arxiu comarcal del Gironès. Això significa que els ajuntaments de la comarca que no disposen de servei d'arxiu propi poden dipositar la seva documentació històrica a l'AHG. Per consegüent, a l'arxiu hi podeu trobar els fons històrics municipals —amb documents que abasten des de finals del segle xix fins a inicis del segle xxi— dels ajuntaments de Bordils, Campllong, Celrà, Flaçà, Juià, Medinyà, Quart, Sant Joan de Mollet, Sant Jordi Desvalls, Sant Julià de Ramis, Sant Martí Vell, Sarrià de Ter i Vilablareix. D'aquests fons locals, en destaquem les sèries referides al cadastre i a la contribució rústica que permeten conèixer l'estructura de la propietat i el tipus i qualitat de les terres del terme, així com els llibres d'amillaments que descriuen i enumeren les finques rústiques i el bestiar que és propietat dels habitants del municipi. La major part d'aquests fons disposen també d'expedients referits a la gestió municipal dels serveis agropecuaris. Remarquem cinc documents per la seva cronologia excepcional: en el cas de l'Ajuntament de Bordils, hi ha dos cadastres del segle xviii, un de l'any 1740 i un de l'any 1771. En el cas de Celrà, es conserva una llibreta del cadastre de 1749. I en el fons de l'Ajuntament de Medinyà es conserva documentació fragmentària però interessant del cadastre entre els anys 1717 i 1829.

Fons de l'Administració perifèrica de l'Estat

L'any 1870 l'Estat espanyol creà l'Institut Geogràfic, que aviat es va convertir en l'Institut Geogràfic i Estadístic i que, l'any 1945, finalment passà a ser l'Institut Nacional d'Estadística (INE), amb l'objectiu d'elaborar i perfeccionar les estadístiques demogràfiques, econòmiques i socials ja existents, la creació d'altres estadístiques noves i la coordinació amb els serveis estadístics de les àrees provincials i municipals. Les sèries documentals més voluminoses del fons de la **Delegació Provincial de Girona de l'Institut Nacional de Estadística, 1898-1986** corresponen a la preparació i elaboració de les estadístiques i censos, a banda de la mateixa recollida de dades. Els documents estan agrupats per tipus d'estadístiques: agràries (cens agrari), demogràfiques (padró numèric municipal, cens de població i moviment natural de la població), econòmiques (finançament empresarial i producció industrial), mercat de treball

(enquesta de població activa, jornals, assumptes tramitats a la Magistratura de Treball i accidents laborals), índex del cost de la vida, estadístiques de serveis (transports de viatgers, mercaderies i turisme), culturals (educació, esports, biblioteques), judicials, sanitàries i electorals (elaboració del cens electoral). La majoria d'aquestes estadístiques recullen dades de manera ininterrompuda i amb força detall entre els anys 1910 i 1977.

El fons de la **Delegació Provincial de Girona de la Comissaria General de Proveïments i Transports, 1940-1984** s'inicia en plena postguerra i en un marc social caracteritzat per una economia autàrquica i una gran escassetat de productes. Aquesta entitat regulava el mercat dels béns de consum més bàsics, principalment d'alimentació, amb el control de la producció i de la seva distribució: adquisició de productes, determinació de preus, sistema de racionament durant els primers anys de postguerra. Fixava el preu dels articles intervinguts o racionats i feia propostes de preus oficials per als articles de primera necessitat.

L'any 1951, amb la millora progressiva i general de la producció i amb una més gran obertura econòmica a l'exterior, el paper de les comissaries va ser cada cop menys intervencionista. Per això va assumir les funcions en l'àmbit del foment de la producció agrària, adquisició d'excedents, importació i exportació de béns de consum, campanyes de promoció de productes i inspecció de qualitat, entre d'altres. L'any 1981 les comissaries foren integrades al Servicio Nacional de Productos Agrarios (SENPA) i van ser definitivament suprimides l'any 1984.

La documentació d'aquesta Comissaria està formada per documents de gestió administrativa, documents amb dades estadístiques de la producció i comercialització d'articles de primera necessitat, els registres de les inspeccions, tres llibres de la Junta Provincial de Preus que marcava els preus oficials dels productes bàsics i els mapes de proveïment, amb dades demogràfiques generals de població activa, sistemes i vies de transport, producció agrària, ramaderia, producció industrial, serveis, estat del comerç, hàbits de consum i altres de similars.

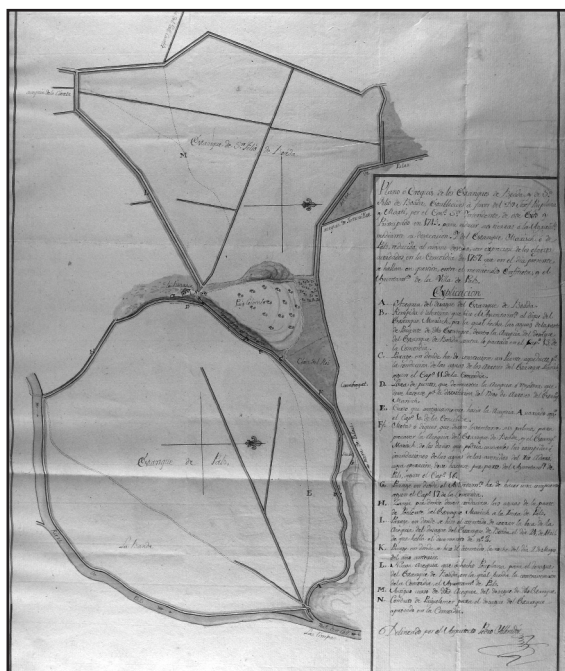
El fons de la **Delegació Provincial de Girona del Ministeri d'Agricultura, 1881-2000** conté informació —a banda de la pròpia— de diferents organismes autònoms com són: l'Institut Nacional de Colonització (INC), l'Institut Nacional de Reforma i Desenvolupament Agrari (IRYDA), la Junta Provincial de Foment Pecuari de Girona, el Servei Nacional de Concentració Parcel·lària i Ordenació Rural, el Servei Nacional de

Productes Agraris (SENPA) de Girona i el Servei Nacional del Blat (SNT) de Girona.

Aquest fons comprèn documentació que cobreix les competències pròpies del sector agrari que, a més de les pròpiament agrícoles, comprenen les d'explotació forestal —és remarcable la dels boscos comunals, on queden reflectides les actuacions en boscos de propietat pública—, de conservació i manteniment del medi natural, la distribució de productes agrícoles i les del camp de la ramaderia. El fons conté també una gran diversitat de projectes agraris de modernització agrària i estudis sobre prospecció d'aigües soterrànies i plans de regadius de les comarques de Girona. Cal destacar els inventaris realitzats per la mateixa Delegació sobre usos i conreus del sòl agrícola sobre la base de fotografies aèries. I, pel que fa a la documentació gràfica, la part més important correspon a les fotografies aèries que s'utilitzaren com a base per a projectes i treballs de canalització d'aigües i xarxes de regadiu i per als treballs de les concentracions parcel·làries de la Vall d'en Bas, i el de Sant Jordi Desvalls (aquest treball no es va completar). Destaquem també els llibres produïts pel SENPA on s'enregistraven els moviments de grans a les diferents sitges situades en alguns municipis de les comarques de Girona.

El contingut del fons de la **Delegació Provincial de Girona del Ministeri d'Hisenda, 1838-2012** aporta moltes dades per a la història de l'economia de la demarcació (sèries de l'administració de duanes i de rendes estancades i la contribució territorial i industrial) i també per a l'evolució del paisatge rural i dels nuclis urbans durant el segle XX (sèries d'amillaments, l'aixecament topogràfic parcel·lari, la implantació del cadastre i les fotografies dels plans de vol sobre zones rústiques).

La **Delegació Provincial de Girona del Ministeri de Treball, 1939-1985** actuava en aspectes d'ordenació i policia administrativa, control de treballadors emigrants, seguretat i higiene en el treball o supervisió de les cooperatives, entre d'altres. Els traspassos de competències Estat-Generalitat van portar, a partir de 1980, a la substitució de la Delegació Provincial del Ministeri pels Serveis Territorials del Departament de Treball, amb un nombre progressivament més important de funcions. La documentació d'aquest fons es refereix a dos aspectes molt precisos de l'activitat laboral: la regulació de l'ocupació i la regulació de les cooperatives. La sèrie d'expedients de reestructuració de plantilles informa sobre el nombre de treballadors, dimensions, activitats i situació econòmica de les empreses gironines que permeten l'estudi dels efectes de la crisi econòmica dels anys setanta del segle XX, una de les crisis industrials més importants de la nostra història. Les sèries de cooperati-

Plànol dels estanys de Boada, Sant Feliu de Boada i Pals elaborat per l'arquitecte Pere Albrador el 1792 (AHG, Notaria de Torroella de Montgrí, 432). Fotografia: AHG.

ves són de gran interès per conèixer aquest moviment associatiu, especialment important en el sector agrari i en el de consum.

Fons de l'Administració reial i senyorial

El fons documental de la **Cort Reial de Girona, 1389-1857** —institució de caire judicial— es conserva a l'Arxiu Històric de Girona i conté, principalment, documentació de tipus judicial generada pel veguer de Girona entre els anys 1389 i 1714. A partir del Decret de Nova Planta la figura del veguer desapareix i és l'alcalde major qui presideix la Cort Reial, fins que, a principis del segle XIX, es crea el Jutjat de

Primera Instància de Girona i s'extingeix progressivament la Cort Reial. La documentació predominant són els processos, seguits per les denúncies i els expedients de recollida d'informació. La major part dels processos són fragmentaris, ja que no recullen la sentència, sinó la fase d'ofensa, moment en què es recull tota la informació disponible sobre el fet que es jutjarà. En la major part dels casos els pledejants batallen per la possessió d'un bé rústic o urbà, per deutes impagats, per embargaments, per dots no satisfets, per ocupació de terrenys privats, etc. Un tipus específic de procés són les causes de capbreuació, iniciades pel senyor directe i destinades al reconeixement del domini directe i altres drets dominicals.

El fons del **Comtat de Solterra, 1512-1870** està dipositat a l'AHG i conté part de la documentació de la branca gironina de la família Sarriera, que obtingué el títol de comte pel posicionament de Joan de Sarriera-Gurb i Descatllar al costat de la corona d'Espanya durant la Guerra dels Segadors. Per raó de la família Cruïlles, el comte de Solterra era senyor directe de terres i cases de Caldes de Malavella i Sils, senyor i baró de la vila i terme de Sant Hilari Sacalm, de masos i terres de Romanyà de la Selva, Riudellots de la Selva i Arenys d'Empordà (Garrigàs). Rebia els delmes i censos de la vall d'Hostoles i de les parròquies de Sant Feliu de Pallerols i Sant Iscle de Colltort, el delme de Franciac (Caldes de Malavella) i el de Caulès (Vidreres). També era propietari dels molins de Torroella de Montgrí, de les Torres de Palau-sacosta i de terres i masos de Salt i Santa Eugènia de Ter. És degut a aquestes possessions que el fons conté principalment capbreus, processos, vendes, establiments i contractes d'arrendament dels àmbits geogràfics citats anterior-

ment. Considerem molt interessants els expedients que fan referència a la gestió dels molins bladers de Torroella de Montgrí (segle XIX), el de l'administració del delme i censos de la vall d'Hostoles, Sant Feliu de Pallerols i Sant Iscle de Colltort (segles XVIII-XIX) i el de la gestió de la captació d'aigua de la sèquia Monar per regar les terres de Salt i Santa Eugènia, propietat del comte de Solterra (1821-1854).

Fons notariais, 1261-1921

L'AHG disposa dels volums del més d'un centenar de notaries dels districtes de Girona, Figueres, la Bisbal d'Empordà i Santa Coloma de Farners, entre el segle XIII i el segle XX. Aquesta documentació és fonamental per a la història de cada localitat i el seu àmbit d'influència. Els protocols notariais contenen un amplí ventall d'actes que abasten totes les relacions possibles entre particulars, fet que els obre a la recerca d'àmbits temàtics molt diferents (història econòmica, història agrària, vida quotidiana, relacions socials, història del dret i de la família, toponímia històrica, història urbana, art, etc).

Fons judicials, 1825-2010

A l'Arxiu Històric de Girona trobareu els fons del jutjat de pau de diversos municipis del Gironès (Bordils, Campllong, Celrà, Flaçà, Juià, Medinyà, Quart, Sant Joan de Mollet, Sant Julià de Ramis i Vilablareix). Aquests fons permeten l'estudi de la conflictivitat quotidiana als respectius municipis des de finals del segle XIX, amb la consulta de causes de desnonaments, judicis de faltes, verbals i civils i actes de conciliació.

Fons registrals, 1768-1861

Les comptadores d'hipoteques van ser creades l'any 1768 amb la funció de garantir el dret de propietat i van ser dissoltes el 1861 amb la creació del Registre de la Propietat, organisme vigent en l'actualitat. A la demarcació de Girona es van crear inicialment les comptadores de Besalú, Blanes, la Bisbal d'Empordà, Camprodon, Castell d'Empúries, Figueres, Girona, Hostalric, Sant Feliu de Guíxols, Puigcerdà i Torroella de Montgrí. Finalment van ser agrupades en quatre districtes: el de Girona, el de la Bisbal d'Empordà, el de Figueres i el de Santa Coloma de Farners. A les comptadores, s'hi inscrivien els contractes de compra-venda i qualsevol altre canvi de propietat i transmissions dels béns immobles i terrenys rústics de cada localitat gironina.

L'organització de la informació en els llibres registrals i la precisió i rigor de les anotacions permeten l'estudi exhaustiu de patrimoni i el d'actuacions de persones concretes, l'anàlisi d'una localitat precisa o el seguiment de figures contractuals determinades. Són

Volums de la Comptaduria d'Hipoteques de Figueres. Fotografia: AHG.

una excel·lent font per a recerques en història econòmica, del règim de propietat i de les relacions socials.

Fons d'institucions

El fons documental de la **Cambra Agrària de Girona, 1945-2017** conté la documentació gestionada per la Germandat Sindical Provincial d'Agricultors i Ramaders de Girona, anomenada posteriorment Cambra Oficial Sindical Agrària (COSA) o Cambra Agrària Provincial (més tard, Territorial) de Girona. Aquesta institució es va constituir amb l'objectiu d'oferir serveis d'ajuda, suport i representació a les comunitats rurals gironines i col·laborar amb l'Administració en temes relacionats amb el camp. Aquests serveis es materialitzaven, entre d'altres, en l'assessoria jurídica, l'assessoria cadastral, el servei d'extensió agrària, el servei de crèdit agrícola o el servei de reparació de camins. Una altra de les funcions de la Cambra era la confecció dels censos agraris i del directori d'explotacions agràries amb els quals controlava la producció, els productors i la maquinària utilitzada en el camp gironí. A banda, la Cambra col·laborava amb l'Administració estatal en la confecció d'estadístiques i informes i en la supervisió de les transaccions de productes agrícoles. Cal destacar també l'estreta relació de la Cambra amb altres entitats del món agrícola, significativament en la seva tasca de control i supervisió de les cambres agràries locals de la província de Girona. Altres entitats que hi estaven vinculades eren les cooperatives, les comunitats de regants, els grups sindicals de colonització i, posteriorment, les societats agràries de transformació, la gestió dels quals era controlada per la Cambra Agrària de Girona.

A banda dels expedients en paper, el fons de la Cambra Agrària de Girona conté un miler i mig de fotografies de 1943 a 1969. Per la seva estreta relació amb l'estructura sindical del règim franquista, aquestes imatges il·lustren els mecanismes utilitzats per l'entramat ideològic del franquisme per tal d'arribar fins a l'últim racó de la geografia gironina, tot aprofitant l'extensa xarxa de germandats agràries esteses pel territori de la província. També documenten les diferents campanyes de divulgació de temàtica agrícola i ramadera que tenien per objectiu la modernització en els cultius, en els sistemes de producció i, en definitiva, la millora de les condicions de vida de la pagesia. Són freqüents també les fotografies d'actes interns de la institució (assemblees, visites d'autoritats, etc.) i d'inauguració d'instal·lacions promogudes per la Cambra o per les germandats locals d'arreu de la demarcació de Girona. Són freqüents les fotografies de romeries i d'aplecs, especialment dedicats al patró de la pagesia, sant Isidre. En aquesta línia, el fons també il·lustra sobre les estretes relacions entre l'Església catòlica i el govern del general Franco.

I, a banda del fons de la cambra provincial, l'Arxiu Històric de Girona compta també amb els fons de les **cambres agràries locals dels municipis del Gironès, 1939-1994**. Es tracta de les cambres d'Aiguaviva, Bescanó, Bordils (amb els agregats de Flaçà, Juià, Sant Joan de Mollet i Sant Martí Vell), Canet d'Adri, Cassà de la Selva (amb els agregats de Campllong i Sant Andreu Salou), Celrà, Cervià de Ter, Fomells de la Selva, Girona, Llambilles, Madremanya, Medinyà, Quart, Sant Gregori, Sant Jordi Desvalls, Sant Julià de Ramis, Sant Martí de Llémena, Sarrià de Ter, Viladasens i Vilablareix i les Germandats Sindicals de Juià, Salt i Santa Eugènia de Ter. Aquestes cambres tenen les mateixes funcions que la Cambra Agrària de Girona, així com una documentació molt semblant. Amb tot, estan restringides a un àmbit estrictament municipal.

Fons religiosos

El fons **Comunitat de Preveres de Santa Maria de la Bisbal d'Empordà, 1418-1884** permet estudiar amb detall el funcionament intern, estructura organitzativa i funcions d'aquest tipus d'entitat. Les dimensions i importància de la comunitat i el fet que no s'hagin conservat gaires fons d'aquesta naturalesa li atorguen encara més interès. Permet també estudiar el rol de l'Església i el de l'entitat formada per la parròquia en el si de la societat. En un altre sentit, una bona part del fons conté els documents propis d'un fons patrimonial, per la qual cosa el fons té interès principalment per a estudis d'història agrària, econòmica en general i del dret.

L'Arxiu Històric de Girona conserva el fons del **Monestir de Sant Feliu de Guíxols, 1313-1889**. Aquest cenobi va ser fundat durant el segle *x* i extingit a finals del segle *xix* arran del procés de desamortització dels béns eclesiàstics. El paper del monestir en la història de la vila de Sant Feliu de Guíxols ha estat sempre molt important, ja que tenia el domini directe de gran quantitat de terres i en depenien bona part dels camperols fins ben entrat el segle *xix*. Al llarg dels anys, la gestió de tot el patrimoni i les rendes que produïa va generar un gran volum documental: la major part dels documents són capbreus i llevadors de rendes de l'extens patrimoni que el monestir tenia a la mateixa vila i als pobles de les seves rodalies. És de gran interès per poder estudiar l'important patrimoni i els dominis d'aquest monestir, així com per als estudis d'història local dels territoris corresponents, tant des del punt de vista de la història agrària, la toponímia i els masos com de les famílies i la genealogia.

Fons d'associacions i fundacions

Un fons molt petit, però interessant per a l'àmbit de la història rural, és el del **Casal Cultural i Recreatiu de Vilopriu i sa comar-**

ca, 1934-1952, constituït l'any 1934 amb l'objectiu de procurar cultura, esbarjo i educació política en els valors republicans als seus associats. Adherit al partit Lliga Catalana, a partir de 1936 va apostar pel partit Acció Popular Catalana de Girona. El fons conté els documents fundacionals de l'entitat: el llibre d'actes, el llibre de registre de socis, el llibre de caixa, els estatuts i l'escriptura notarial de venda del solar, que va ser objecte d'una disputa judicial. Aquest fons es va localitzar barrejat dins del fons de la Cambra Agrària de Girona.

La documentació del **Sindicat Agrícola de Verges, 1925-1936** va ser recollida conjuntament amb el fons de la Cambra Agrària Local de Sant Jordi Desvalls l'any 1994. Es tracta també d'un fons petit i parcial. Conté cinc llibres de caixa on s'anoten les entrades i sortides de diners per a l'adquisició d'adobs i sements o per a l'ús d'eines i maquinària agrícola. S'hi apunten les despeses del transport de sacs d'adobs des de Badalona fins a Sant Jordi amb tren i, tot seguit, se n'anota la despesa del transport amb carro des de Sant Jordi fins a Verges. També apareixen anotades les quotes pagades a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre o a la Unió de Sindicats Agrícoles.

Fons comercials i d'empreses

El fons de la **Farinera Nostra Senyora Auxiliadora, 1897-1940** de la Creueta (Quart) conté la documentació de la fàbrica de farines fundada l'any 1905 per Lluís M. Salvador Salliuera, de Romanyà de la Selva i resident a Cassà de la Selva, on ja posseïa un molí fariner amb el nom de Nostra Senyora Auxiliadora. La fàbrica continuà funcionant fins als anys immediatament posteriors a la guerra de 1936. Tot i el caràcter fragmentari del fons, té un gran interès, ja que aporta moltes dades per a la història econòmica del primer terç del segle i, més indirectament, per a la història agrària. Són especialment interessants les sèries de correspondència i els registres de moltes i de moviments de farines. En definitiva, la documentació serveix perfectament per a exemplificar el fenomen de substitució d'un dels molins hidràulics tradicionals per una farinera industrial.

Fons patrimonials

L'Arxiu Històric de Girona disposa d'una vintena de fons patrimonials. En destaquem tres:

Família Coll i Estruch, 1642-1904. La documentació d'aquest fons devia constituir part de l'arxiu de la família Coll, creat per Tomàs Coll i Estruch, com a resultat de l'administració del patrimoni adquirit per aquest home, que incorporà per herències i matrimonis altres patrimonis com el dels Grassot Coloma, Clapés i Cassanyes.

Rosés de Girona, 1620-1999. El principal interès d'aquest fons consisteix en el caràcter extremadament divers dels seus continguts informatius. A diferència d'altres fons patrimonials, el Rosés aporta dades sobre moltes activitats econòmiques i responsabilitats més enllà de l'administració de patrimonis agraris, com ara l'exercici de l'ofici d'apotecari, l'administració de disposicions testamentàries de tercers, la representació d'institucions com el Capítol de la Catedral o la Col·legiata de Sant Feliu, l'administració de fundacions benèfiques o les inversions i administració de propietats immobiliàries. Hi ha dades sobre l'administració dels molins de Girona, sobre el primitiu sistema d'enllumenat o sobre l'aprofitament de la sèquia Monar. Té també especial interès la informació relativa a l'adquisició dels béns i drets del priorat de Cervià, un exemple d'aprofitament de les dificultats de les institucions de l'Antic Règim per part dels nous sectors socials emergents. D'altra banda, la documentació de caràcter més personal permet fer una bona radiografia de la vida d'aquesta família, del seu món i del seu temps. Les sèries de correspondència són, en aquest sentit, extraordinàriament riques, com també ho són les llibretes de despeses quotidianes, els dietaris o els llibres de notes.

Veray de Celrà, 1208-1955. El fons conté la documentació rebuda, generada i reunida com a resultat de l'administració del patrimoni d'aquesta família. Permet seguir l'evolució tant dels Veray de Celrà com dels Alenyà de Sant Cebrià dels Alls, fins al moment de la seva unió a partir de la segona meitat del segle XVIII. La documentació dels Alenyà és interessant per la informació que aporta sobre diferents masos de la zona de Sant Cebrià dels Alls així com del mas Bruguera del veïnat de Llabrés, del terme de Cassà de la Selva, o bé d'altres de la zona de Franciac (mas Torra de l'església de Franciac). Per altra banda, la documentació dels Veray ens aporta també informació interessant sobre diferents masos de la zona de Celrà, com el mas Geli o el mas Llapart, i també sobre altres masos de llocs més allunyats, com el mas Ballessa de Tor (incorporat al segle XVIII, en temps de l'hereu Sixte Veray) o el mas Vinyas d'Agullana. D'altra banda, trobem també un conjunt de documents més de tipus personal i d'interès estrictament familiar (llibretes escolars, notes de genealogia, nomenaments i titulacions, receptes, fórmules i remeis per guarir malalties, oracions, etc.) a l'epígraf de documentació aliena, en la qual hi ha documents no relacionats directament amb el patrimoni Veray. Aquests documents són, per exemple, de l'Ajuntament de Celrà, de l'Obra de l'església parroquial del mateix lloc o d'altres institucions locals.

Col·leccions

La **Col·lecció de pergamins provinents de la Biblioteca Pública de Girona de**

L'AHG, segles XII-XVII disposa de més de tres-cents setanta-cinc pergamins procedents dels treballs de salvaguarda d'arxiu que la Generalitat de Catalunya efectuà durant el període 1936-1939 i que eren originaris de les comarques de Girona. Els pergamins fan referència a diversos patrimonis agraris de les comarques gironines: un bon nombre de documents correspon al mas Perolada —aquest mas en els documents més antics apareix com a mas Peralada— d'Anglès i la família Payret del mateix lloc. Altres fan referència als mas Guilla, del veïnat dels Olivars de Sant Julià de Ramis, i també a la família Valldemià de Sant Martí Vell. Altres documents corresponen, geogràficament, a la zona de Peralada. Hi trobem les tipologies documentals pròpies dels arxius patrimonials:

testaments, capítols matrimonials, vendes, establiments, censals, àpoques, debitoris, etc.

Us hem mostrat una breu pinzellada de la diversitat de fons documentals oberts a la recerca dins l'àmbit de la història rural. Per a informació més detallada, podeu accedir al cercador Arxiu en Línia:

(<http://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/ArxiuEnLinia/selecCercaAvan.do?cerca=avan>) , podeu consultar la nostra pàgina web (https://xac.gencat.cat/ca/llista_arxiu_comarcals/girones/) o bé podeu contactar directament amb nosaltres, a l'adreça de correu electrònic: ahg.cultura@gencat.cat.

Immaculada Costa Viamés ■
Bibliotecària de l'Arxiu Històric de Girona

patrimoni ■

Molins de marea. L'exemple del molí de Santa Olaja (Arnuero, Cantàbria)

En el *Mestall* núm. 20, de desembre de 2006, vaig tenir ocasió de publicar en aquesta mateixa secció un article sobre els molins de vent de Mota del Cuervo (Cuenca), un element que, per bé que present a casa nostra, hi és gairebé testimonial. Ara us parlarem d'uns altres molins, totalment aliens a la realitat catalana, ateses les característiques físiques del nostre litoral, i que poden complementar el nostre programa d'activitats en un viatge per terres del nord-oest peninsular, en la franja costanera del Cantàbric i del litoral atlàntic gallec.

Es tracta dels molins de marea, que, com el seu nom indica, basen el seu funcionament en el cicle de les marees. La seva existència, com la resta d'infraestructures entorn de la molta dels cereals, va viure una autèntica eclosió a finals del segle XVII i al llarg del segle XVIII. Situats arran de mar, a l'interior de les rïes i els estuaris que es van succeir en aquesta franja litoral, s'aprofitaven del doble augment de les marees per omplir les basses construïdes al seu darrere, bo i tenint en compte que aquests fluxos presenten oscil·lacions que varien dels 80 cm de la marea morta als 4,5 m de la marea viva, moment en el qual l'aigua de mar arriba a sobrepassar els dics de les basses. No cal dir, doncs, que l'aigua d'aquestes basses és eminentment salada.

La seva singularitat rau en el tipus d'aportació d'aigua que garantia el seu funcionament. A diferència dels molins de rius, rieres i torrents de casa nostra, sempre supeditats als respectius cabals i, per tant, sotme-

sos a l'estacionalitat, aquests tipus de molí, una vegada construïts, tenien absolutament garantit el seu funcionament, per l'assegurada aportació d'aigua a les basses dos cops al dia. Eren molins dedicats a la molta del blat de moro, que era el tipus de cereal majoritàriament conreat a la zona, ateses les seves peculiaritats climàtiques.

Pel que fa al seu funcionament i altres característiques, funcionaven com la resta: arrendaments per períodes més o menys llargs, assumció i/o repartiment de les despeses en la recomposició de les moles, treballs comunals per contribuir al seu manteniment quan la seva titularitat era pública, constants disputes per les denúncies de desviaments de moltes en benefici dels moliners, etc. Destaca, però, una singularitat de caràcter social, en un poblament com el d'aquestes terres, basat en una gran dispersió territorial: municipis grans, amb múltiples parròquies al seu interior; i, dins d'aquestes, diversos veïnats, desenes de disseminats i centenars de cases aïllades les unes de les altres. Els molins, com els safareigs i les esglésies el diumenge, esdevenien els espais de sociabilitat, al voltant dels quals es teixien bona part de les relacions socials de les comunitats rurals. Entorn dels molins, hi conflueixen, doncs, tota mena d'activitats i pràctiques socials que conformaven una particular idiosincràsia.

Un d'aquests molins recuperat, restaurat i visitable és el de Santa Olaja —derivació d'Olalla, variant local del nom Eulàlia—, al municipi càntabre d'Arnuero, a la històrica

En primer terme, la bassa; al centre, el dic i el molí de Santa Olaja; i, al fons, la ria de Quejo.

Amb l'obertura de comportes, la sortida de l'aigua amb força a través del canal activa els rodets.

comarca de Trasmiera, situat al fons de la ria de Quejo, a tocar del camí que uneix les parròquies de Soano i Isla, en plena maresma Joyel, part integrant del Parc Natural de les Maresmes de Santoña, Victoria i Joyel. El molí ha esdevingut un punt de referència i una senya d'identitat del territori, un espai divulgatiu i didàctic que el projecta vers el futur. De l'espessa xarxa de molins de marees que hi havia en aquesta zona cantàbrica, en l'actualitat se'n conserven pocs: esmentem el de Jado, a Argoños, o el de la Venera, a Bareyo, que contrasten amb les moltes restes que han sucumbit al pas del temps i que presenten un aspecte desolador, trista memòria d'un passat ben viu en altre temps.

El molí de Santa Olaja, ja documentat al segle XIV, i d'iniciativa comunal, va ser refet el 1695 i amb els anys va acabar en mans privades. S'abandonà el 1953 amb la generalització de les farines de blat i la massiva arribada de les farines castellanes. Va ser així com el molí, la bassa i tot el seu entorn van entrar en un lent procés d'abandonament, paral·lel al dessecament d'algunes terres per a usos ramaders. A partir dels anys vuitanta i noranta, coincidint amb l'esclat turístic a la zona, va seguir un procés de severa i ràpida degradació, ja que tot l'entorn fou utilitzat com abocador de runa i escombraries; i l'edifici va patir l'espòli d'alguns dels aparells que encara subsistien i de part dels paraments, que foren reutilitzats en altres construccions. La seva rehabilitació i obertura l'any 2002 no només va suposar el rescat d'un patrimoni cultural, sinó també natural, atès que es recuperà una zona de maresma que constitueix un dels principals actius de l'Ecoparque de Trasmiera.

La reconstrucció del molí respecta la seva estructura original, en resposta a un plantejament escenogràfic que reproduïx la maquinària, instruments i objectes originals. Això permet contemplar la molta tal i com es feia originàriament. Les instal·lacions, convertides en museu, serveixen per a explicar el funcionament d'aquest tipus de molins, els treballs que s'hi realitzaven i quin era el seu paper en l'economia de l'època. Un fidel representant d'allò que en altre temps fou un sistema de vida tradicional d'aquest territori.

L'interior de l'edifici, d'uns 200 m², es divideix en dues parts. Després de creuar un porxo, s'accedeix a una sala on s'ha reconstruït la maquinària completa d'una de les rodes i part d'unes altres tres, d'un total de deu que havia arribat a tenir en els seus millors temps, la qual cosa permet conèixer

amb detall, i mitjançant una demostració, com es molia en aquest territori. Durant la visita, el guia activa l'obertura de les comportes; i el salt de l'aigua ràpidament fa girar l'enginy mecànic que permet la molta. L'existència d'uns vidres a terra permet veure amb detall el moment en el qual s'activa la maquinària, cosa que resulta d'interès per als visitants i molt especialment la mainada que ens acompanya. A la sala, podem veure-hi diversos instruments emprats durant la molta, així com diverses pedres on hom pot apreciar les esclatxes radials que permeten la trituració del gra i la sortida de la farina.

Una de les diverses curiositats que ens va comentar el guia —professional i entusiasta de la seva feina— són les dificultats amb què es troben actualment, en relació amb l'estat de les pedres o moles: transcorreguts vint anys d'ençà de la inauguració de l'equipament, aquestes requereixen un procés de posta a punt que la manca d'artesans qualificats en la matèria a la zona està endarrerint en el temps, ja que no troben ningú que disposi dels coneixements tècnics per a portar a terme el poliment i ajustaments necessaris. Una altra de les singularitats comentades és que, en les tradicionals disputes per l'escamoteig del gra en benefici del moliner, la complexitat dels pesos i mesures hi tenia un paper important. Així, el *celemin*, que era la mesura de pes utilitzada a la comarca abans de la implantació del sistema mètric decimal, no era igual a Isla (14,800 kg) que a Soano (13 kg), les dues parròquies a banda i banda de la ria a les quals prestava servei el molí, la qual cosa donava peu a la picaresca i al conflicte.

A la sala contigua, amb un terra també parcialment envidrat que permet veure les comportes per on entra l'aigua de la bassa, es projecta a la paret un didàctic documental amb la història dels molins de marees en general i d'aquest més en concret.

El dic que tanca la maresma conformant la bassa, i únic accés a peu al molí, és transitable en tot el seu trajecte, la qual cosa permet creuar d'un cantó a l'altre de l'estuari, en un agradable passeig freqüentat pels senderistes que sojomen a la contrada.

La particularitat de les visites turístiques és que cada dia canvien d'hora en funció del comportament de les marees, de manera que, abans de fer-hi una visita, és aconsellable informar-se prèviament dels horaris corresponents. Creiem que val molt la pena apropar-s'hi, si es fa estada a la zona.

David Moré Aguirre ■
Fotografies: Eva Mitjà Torrent

Panoràmica de la primera sala del molí on es poden veure les tres moles, cadascuna de les quals en un estat diferent, la qual cosa permet comprendre molt millor la visita. Al fons, s'hi veu l'estructura completa en funcionament; al centre, les moles al seu lloc però sense el riscl; i, en primer terme, la mola de dalt, que està separada de la sotana. A través dels vidres de la drete, hom pot veure l'arbre, el rodet i el carcabà de la part inferior del molí.

Tremuja, canalot i riscle (receptacle de les moles) del molí en funcionament. Al caixó de la dreta (fari-nera), s'hi veu el blat de moro ja molt.

Comportes d'entrada de l'aigua de la ria a la bassa del molí

Malgrat els ingents esforços per plasmar el desenvolupament de la reforma agrària liberal, són abundants els buits historiogràfics que resten per resseguir dins el canvi de paradigma del règim econòmic. Un d'aquests seria el fenomen de la redempció de censos, un procés lligat a la desamortització de finques que s'allarga substancialment més enllà del període estricte de la reforma liberal del segle XIX. La redempció de censos conté una de les claus primordials per entendre el desenvolupament de les reformes liberals i el procés desamortitzador dins àmbits concrets del territori espanyol, entre ells Catalunya. La naturalesa dels censos emfitèutics, caracteritzats per la divisió de dominis, topa frontalment amb la concepció de la propietat perfecta i, per tant, indivisible. La redempció de censos va ser l'instrument de l'Estat per unir la propietat dividida entre el domini útil i el domini directe en aquelles terres en què les institucions eclesiàstiques havien exercit el domini directe.

El treball, enfocat en els censos redimits afectats per la desamortització eclesiàstica de Mendizábal, s'ha centrat en l'objectiu d'aportar llum a l'evolució de la redempció a la província de Girona; a més, s'ha comparat amb els pocs treballs ja realitzats. Per això, bona part del treball ha consistit a descobrir el volum, la dispersió regional i la tipologia dels censos redimits. La font principal han estat els manuals de la notaria d'hisenda de la mateixa província que contenen les escriptures de redempció de censos del període. La hipòtesi de par-

tida, a partir d'estudis realitzats en altres contrades, era la d'una incidència baixa de la mesura.

Els resultats extrets de l'estudi són diversos; i, alhora, alguns són especialment interessants dins el debat historiogràfic sobre el crèdit. Destacaria les condicions favorables amb les quals van accedir a la redempció la majoria de redemptors a partir dels vals reials i títols de deute, els quals van abaratir considerablement el preu de redempció. Tanmateix, aquest punt també pot explicar el poc abast de la redempció, atès que qui no disposava d'aquests instruments difícilment podia concebre-la com a beneficiosa. L'estructura evolutiva de la redempció remarca aquest fet, ja que l'auge de redempcions es concentra en el punt àlgid de la caiguda de les cotitzacions dels títols de deute i vals reials, un fet pràcticament idèntic a l'evolució de les redempcions en altres territoris.

La comparació amb altres treballs ha permès valorar la incidència de la redempció en relació amb les vendes de censos. En aquest cas, s'ha reafirmat la principal hipòtesi plantejada, ja que el volum de les vendes de censos emfitèutics duplica el nombre dels redimits. La dispersió regional de les redempcions ha estat condicionada a la ubicació dels monestirs i convents més preeminents de la província. Així doncs, el treball ha constatat una remarcable concentració de les redempcions i redemptors en zones concretes del territori.

recerques ■

TORRENT GUBAU, Sergi

La redempció de censos i censals eclesiàstics afectats per la desamortització de Mendizábal. Un apropament provincial: Girona (1836-1854)

Treball final del Màster en Recerca en Humanitats de la Universitat de Girona.

Directora: Rosa Congost Colomer

Data de lectura: març de 2019

El resultat possiblement més trenca-dor ha sorgit en relació amb la distinció entre les diverses tipologies de rendes. Dins l'amalgama de rendes redimides, els censos emfitèutics que afectaven finques són una minoria en el volum total. El censal, amb un clar origen creditici, té un pes molt destacat en el conjunt de les redempcions. Cal tenir en compte que la majoria de les pensions dels censals desamortitzats s'havien anat pagant fins al moment de la redempció.

També ha estat interessant observar un clar descontrol de les rendes eclesiàstiques per part de l'administració. En primer lloc, perquè l'Estat, efectivament, va exercir una estratègia coaccionadora sobre els

censataris reticents a redimir o a pagar les rendes amb uns resultats més aviat limitats; i, en segon lloc, perquè el desenvolupament del treball dels diferents administradors demostra certs problemes per identificar les rendes d'una forma homogènia.

Per últim, cal tenir present que l'estudi en qüestió es refereix tan sols a una part del període que engloba les diverses lleis de redempció de censos. Per tant, és evident que els resultats definitius del procés dependran de l'estudi de les redempcions posteriors, que van oferir unes condicions força més atractives per als individus disposats a redimir els censos i censals.

CUFÍ JOU, Maria

Els oficis de la construcció a la segona meitat del segle XVIII: una anàlisi a través del Registre d'Hipoteques

Treball final del Màster en Recerca en Humanitats de la Universitat de Girona.

Director: Enric Sagner Hom

Data de lectura: setembre de 2021

El treball de final de màster que he realitzat estudia els mestres de cases, fusters i rajolers del corregiment de Girona entre els anys 1768 i 1780, en un context de fort creixement demogràfic i d'expansió de la construcció de cases. El treball persegueix un doble objectiu. El primer és de caràcter instrumental i metodològic: observar i valorar el potencial dels procediments de transcripció automàtica per a l'anàlisi historicosocial. El segon, avançar en la caracterització dels grups socials vinculats a la construcció (mestres de cases, fusters i rajolers), especialment fora de l'àmbit urbà.

La metodologia emprada s'ha basat en els llibres de l'Ofici d'Hipoteques de Girona, consultats a través de la gran base documental sobre aquesta font que està construint el Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona. La base, que encara està en procés de construcció, acumula de forma estructurada els registres obtinguts mitjançant un programa de transcripció automàtica de textos manuscrits (HTR) desenvolupat per la Universitat Politècnica de València. Tot i el marge d'error existent, aquesta tecnologia permet manejar un gran volum de documents i optimitzar el temps d'investigació.

Respecte al segon objectiu, el buidatge dels registres ha permès, en primer lloc, crear un registre d'individus únics (amb nom, lloc de residència i ofici) d'un total de 1.008 mestres de cases, 863 fusters i 162 rajolers. Aquests primers resultats permeten constatar que els artesans de la construcció es troben àmpliament representats a la geografia del districte.

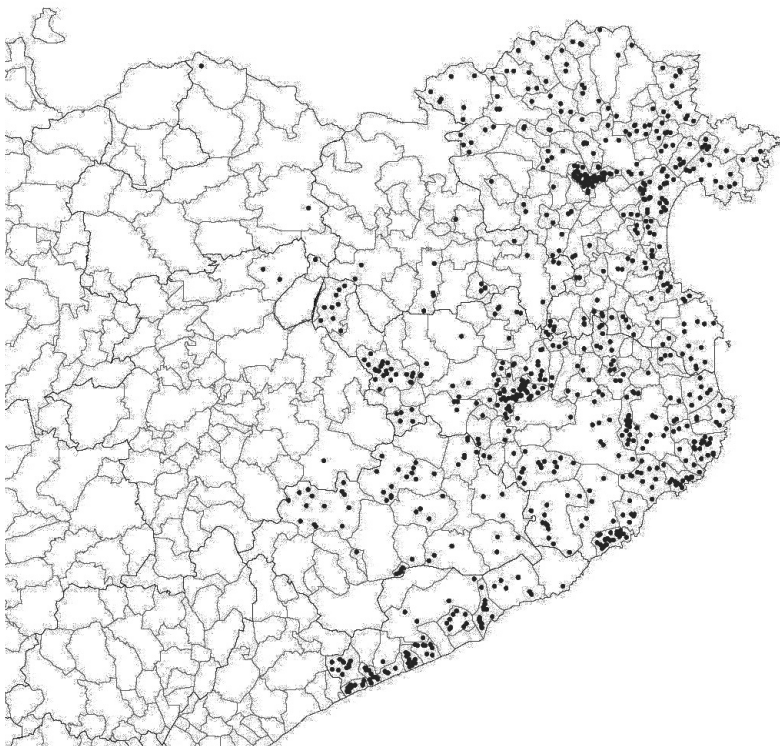
El segon exercici de caracterització va consistir a crear una cartografia dels dos districtes hipotecaris coberts per la font (Girona, 1768-1780; Figueres 1768-1774) amb la finalitat de constatar i contrastar la presència d'artesans de la construcció no només en zones urbanes, sinó també en zones rurals. El treball ha servit per observar que aquests artesans es trobaven àmpliament repartits pels municipis rurals. És més, en la majoria de municipis hi havia un mestre de cases i un fuster. S'ha calculat la ràtio d'artesans per habitant, tot distingint entre municipis rurals i municipis urbans, considerant que aquests darrers es definien per tenir més de 2.000 habitants en el cens de 1787 de Floridablanca. El resultat és que a penes s'observen diferències globals, atès que la proporció d'artesans de la construcció en els municipis rurals era de l'1,2%, mentre que a les zones rurals era de l'1,1%. També és interessant veure que, en el cas dels fusters i, sobretot, dels rajolers, es pot establir una relació entre la seva distribució geogràfica i la localització dels recursos naturals necessaris per al desenvolupament de la seva activitat.

Els llibres de l'Ofici d'Hipoteques també permeten examinar la participació dels artesans de la construcció en el mercat de la terra. La nostra recerca s'ha centrat, en una primera fase, en les operacions de compravenda. Per tant, hem deixat per a una altra ocasió altres formes de transmissió mercantil de la terra, especialment els establiments i subestabliments emfitèutics. El que ens hem preguntat és: era possible detectar processos d'acumulació immobiliària, així com possibles estratègies de promoció urbanística, protagonitzats per aquest col·lectiu? Les

compravendes són la principal tipologia documental i tipus de transacció en què participaven els artesans de la construcció. Entorn del 25% de les referències que tenim sobre ells procedeixen de registres de compravenda. Un dels resultats més interessants de la recerca ha estat observar que la capacitat d'acumulació dels mestres de cases i fusters rurals era notablement superior a la dels seus homòlegs urbans. Tant en termes absoluts com en termes relatius, la seva participació en el mercat immobiliari com a compradors era superior i el saldo global, descomptant-hi les posicions venedores, era clarament positiu. Els paletes i fusters urbans, per contra, apareixen proporcionalment menys com a compradors o venedors; i el saldo resultant no té un signe acumulatiu tan positiu. És significatiu que els artesans rurals tinguessin una major capacitat de compra i d'acumulació, fet que sembla reforçar la hipòtesi que podia existir un *rural premium*, una posició avantatjosa en comparació als artesans urbans. Tanmateix, els indicis sobre aquesta hipòtesi requereixen més estudis i treballs complementaris per tal de validar-la.

Les dades recollides sobre artesans de la construcció ens han servit per perfilar una primera caracterització i per esbossar la geografia de l'activitat constructora. Tot i el seu interès, no deixen de

ser limitades. La caracterització s'hauria de completar amb un estudi més exhaustiu del perfil econòmic i social, tot integrant-hi altres fonts documentals, des dels censals als inventaris de béns o els capítols matrimonials. D'altra banda, són moltes les incògnites que encara planen sobre com aquest col·lectiu d'artesans rurals es relacionava amb el món gremial, que tenia una naturalesa essencialment urbana.

Distribució geogràfica dels mestres de cases com a individus únics, segons el lloc de residència de cadascun d'ells, 1768-1774. Font: Elaboració pròpia, a partir dels llibres de l'Ofici d'Hipoteques de Girona (Arxiu Històric de Girona, Comptadoria d'Hipoteques de Girona, vols. 1-28). Cada punt representa un individu únic.

MOLIST, Pep

L'impacte de la immigració a Sant Hilari Sacalm: 1900-1980

Treball final del Màster en
Recerca en Humanitats de la
Universitat de Girona

Director: Enric Saguer Hom

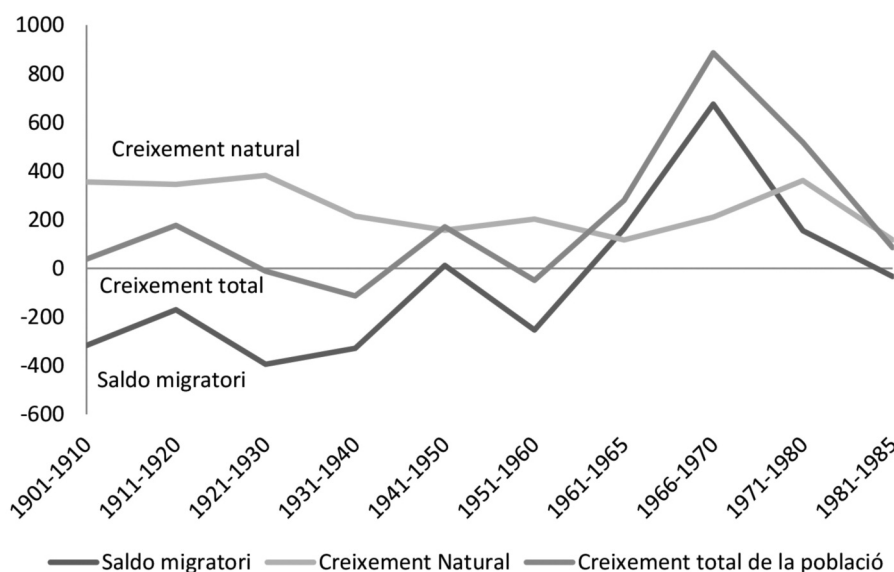
Data de lectura: setembre de
2021

Aquest treball s'ha d'emmarcar dins el fenomen de despoblament rural del segle xx. En aquest cas, l'anàlisi es va fer a la zona de les Guilleries i, més concretament, al poble més gran d'aquesta subcomarca: Sant Hilari Sacalm.

La peculiaritat d'aquest despoblament —i la d'aquest treball— és veure com va quedar frenada aquesta emigració com a conseqüència del desenvolupament d'una indústria endògena en el municipi hilarienc: la torneria en fusta i la fusta cremada.

Les fonts que es van utilitzar foren els padrons de 1930, 1955, 1965 i 1981, així com certa documentació del Registre Civil. Les matrícules industrials —comparades i completades amb una font no oficial: l'anuari Riera— també foren de gran utilitat per tal de veure el creixement d'aquella indústria. Les fonts escrites es van complementar amb un seguit d'entrevistes orals a diferents immigrants procedents dels pobles d'Écija (Sevilla), Priego de Córdoba (Còrdova) i Alhama (Granada). Aquests municipis andalusos van ser els que propiciaren el major volum de persones vingudes per treballar.

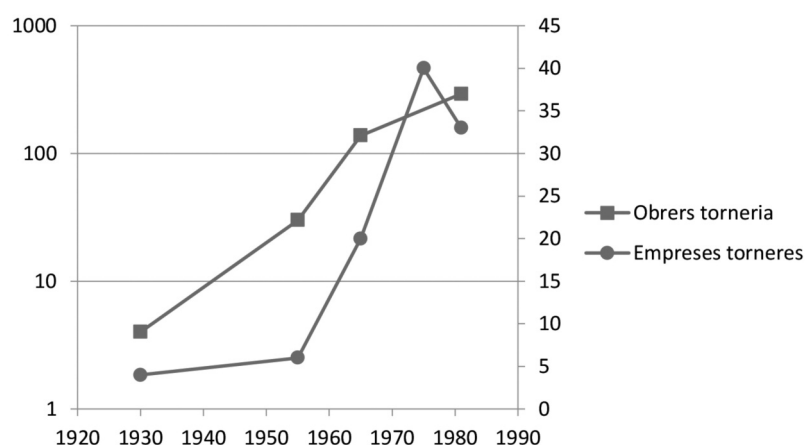
Gràfic 1: Comportament poblacional.
Font: Elaboració pròpia, a partir de
dades dels padrons i del registre civil

Fins a la segona meitat del segle xx Sant Hilari Sacalm tenia una economia bàsicament agrícola i forestal. El nombre d'habitants, exceptuant el període de la Guerra Civil, es mantenia estancat entorn de les 2.700 persones. En el gràfic 1 es pot veure com la línia de creixement total es manté plana; però, sobretot, el que cal destacar és com el saldo migratori es manté negatiu fins als anys seixanta. Era un municipi que generava emigració.

A partir dels anys cinquanta, el desenvolupament de la indústria de la torneria va portar canvis socials econòmics i demogràfics. A mesura que aquest sector secundari va créixer en nombre (el 1961 hi havia sis empreses de torneria, el 1975 n'hi trobem quaranta) i en volum de producció,

Gràfic 2: Evolució del nombre
de treballadors.
Font: Elaboració pròpia, a partir
de dades dels padrons

fou necessari més personal. El gràfic 2 mostra aquesta simbiosi. Cal dir que aquest gràfic està fet amb dades oficials.

Les entrevistes, però, han fet evident que la major part de treball femení no estava assegurat i, per tant, el nombre de treballadors era molt més alt del que indiquen les dades oficials:

«Yo he trabajado sin seguro. Allí en la tomería del carrer del Hospital y la de aquí, de unos castellanos que había, y también sin seguro. No había seguro para las mujeres. Sí que aseguraban alguna, pero ufl... Casi todas trabajaban sin seguro, por no decir todas. Cuando yo pedí el seguro me dijeron que no, que me fuese. (...) cambié de tomería porque estos me daban un poco más, pero sin seguro» (P. P.)

Primerament es va produir una atracció de mà d'obra de localitats properes: Osor, Arbúcies i Espinelves. A partir de la segona meitat dels seixanta, coincidint amb el desenvolupament de productes amb la tècnica de la fusta cremada, i també una forta exportació d'aquests, va ser necessari un flux migratori procedent de fora de Catalunya per fer front a la demanda de treballadors.

A partir dels anys seixanta arribaren persones de forma massiva. La taula 1 reflecteix aquesta arribada. Segons dades oficials, en tres dècades (1960-1990) la població va créixer en dues mil seixanta-quatre persones. Cal destacar sobretot el quinquenni de 1966-1970, amb un creixement de vuit-centes vuitanta-sis persones.

Període	Creixement vegetatiu	Creixement de la població total	Saldo migratori
1901-1910	356	39	-317
1911-1920	345	176	-169
1921-1930	382	-12	-394
1931-1940	215	-113	-328
1941-1950	158	170	12
1951-1960	203	-50	-253
1961-1970	328	1166	838
1961-1965	117	280	163
1966-1970	211	886	675
1971-1980	361	517	156
1981-1990	260	381	121
1981-1985	118	85	-33

Taula 1: Creixement vegetatiu, creixement total i saldo migratori. Font: Elaboració pròpia amb dades dels padrons i Registre Civil

Es produïren corredors migratoris des de tres pobles andalusos: Écija, (Sevilla), Alhama (Granada) i, sobretot, Priego de Córdoba (Córdoba). Les fonts orals coincideixen en el paper actiu que tingué la Guardia Civil destinada a Sant Hilari en la formació d'aquests corredors: «el primo de mi marido vino aquí de Guardia Civil y, como hablaba por las tomerías y eso, y les dijeron si podían venir de allá». (E. P.)

No cal dir també que els empresaris mancats de mà d'obra també pressionaven per poder atraure persones d'aquestes zones. En un principi, fins i tot amb contractació: «Nosaltres (els Ripoll) i els Brugarola vam fer un viatge a Osuna i Priego a buscar gent que vingués a treballar (...) van anar a Osuna perquè eren els que coneixíem d'aquí». (F. R.)

Tot plegat, va suposar un augment demogràfic, un fre al despoblament, un rejuveniment del poble, encara que mai s'arribà a tenir una base com la de principi de segle, i un canvi de model econòmic. Això suposà el pas definitiu cap a una economia basada en el sector secundari; i el treball agrícola i forestal quedaren com a activitats residuals.

Jornada

Conflicte i gènere en el món rural, segles XVIII-XX

4 de novembre de 2022 · Lloc: Capella del Roser de la Facultat de Lletres. Univ. de Girona

Primera sessió (9.30 h-11 h)Marie Costa (Univ. Sorbonne-Nouvelle, París): *Dones rebels o com qüestionar l'autoritat masculina a Catalunya: 1750-1850.*Belén Moreno (Universidad de Oviedo): *Conflictos en torno a la dote y los bienes de las mujeres en el Penedès del Setecientos.***Segona sessió (11.30 h-13 h)**Montserrat Carbonell (UB) i Céline M. Mutos (UdG): *Deixar el camp per buscar-se la vida: gènere i xarxa assistencial a Catalunya (1760-1815).*Dignoris Mateo (UdG): *Correlación de fuerzas y el rol de las trabajadoras rurales en los pactos laborales y la negociación salarial.***Tercera sessió (15 h-17 h)**Josep Colomé (UB): *Sociabilitat, treball i conflicte. Els mons de les dones pageses a la Catalunya del segle XIX.*Alba Díaz Geadá (Univ. de Santiago de Compostela): *Motíns de consumos, A Mariña (Lugo), 1892. Fontes para recuperar suxeitos.*Oscar Bascañán Añover (UAM): *Diosas de los barrios bajos: La mujer en la protesta y el delito rural durante la Restauración.***Quarta sessió (17.30 h-19 h)**Ana Cabana Iglesia (Univ. de Santiago de Compostela): *Campos de protesta, protestas en el campo: un análisis en clave de género de la conflictividad socioambiental del franquismo.*Montserrat Llonch (UAB): *Trabajo fabril no urbano en la industria textil catalana 1900-1936: Una aproximación.***Organització:** Associació d'Història Rural i Centre de Recerca d'Història Rural-IRH de la Universitat de Girona. **Coordinació:** Josep Colomé Ferrer i Gabriel Jover Avellà.

1r CONGRÉS DE JOVES INVESTIGADORS EN HISTÒRIA SOCIAL I ECONÒMICA
Fonts i mètodes per a la recerca
2 i 3 de febrer de 2023
Universitat de Girona
Call for papers fins el 30 de setembre

I Congrés de Joves Investigadors en Història Social i Econòmica. Fonts i mètodes per a la recerca.
Girona, 2 i 3 de febrer de 2023.

Les propostes, d'una extensió màxima de 500 paraules, podran estar escrites en català, castellà, anglès o francès i s'hauran d'enviar acompanyades d'un breu CV del candidat al correu congresjihse@gmail.com.

Termini: 30 de setembre de 2022. Les propostes rebudes seran sotmeses a una revisió per doble cec i es comunicarà la seva acceptació o refús abans del dia 21 d'octubre de 2022. Més informació: <https://congresjihse.wixsite.com/my-site>.

Canvi social sense grups socials?**XXXIII Seminari d'Història Econòmica i Social
Girona, 5 i 6 de setembre de 2022****Dilluns 5 de setembre****Matí**9.00 h Jordi Pérez: *Tiberi, el bon pastor. La crisi de numerari circulant de l'any 33 d.C. i el seu impacte sobre les elits romanes.*9.45 h Pere Benito: *Les fams i mortaldats de 1093-1095 i 1194-1196 a Catalunya: anatomia de dues crisis-frontissa.*10.30 h Pere Ortí: *Els masos rònecs i el conflicte remença en temps de guerra, pandèmies i terratrèmols a les terres gironines (1348-1500).*

11.15 h Pausa

11.45 h Albert Reixach: *L'impacte de les inundacions i altres catàstrofes naturals a la Catalunya del nord-est dels segles XIV i XV.*12.30 h Lluís To i Juli Moreno: *Dots i aixovars a Vic: l'impacte de la Pesta Negra de 1348.***Tarda**16 h. Rosa Lluch, *Remences. Fins quan i on?*16:45 h. Pere Gifre, *Dels pagesos de remença als senyors útils i propietaris de masos. Reflexions, hipòtesis i propostes de treball sobre la pagesia post-remença (segles XVI i XVII).*

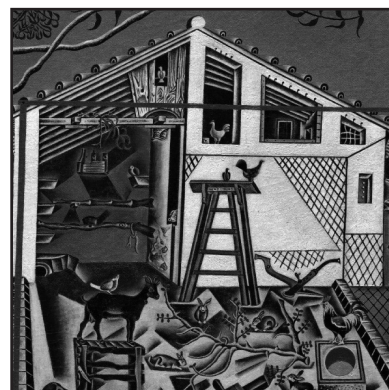
17:15 h. Pausa

17:45 h. Antoni Ginot, *Reflexions entorn el canvi social en els col·lectius de pescadors selvatans (1400-1600).*18:30 h. Gabriel Ramon Molins, *La composició social dels creditors del municipi de Lleida en un context de canvi de règim (1695-1725).***Dimarts 6 de setembre****Matí**9:30 h. Josep Mas, *Buscant el canvi social entre etiquetes i categories analítiques. El cas de la Regió de Girona a finals del segle XVIII.*10:15 h. Rosa Congost i Enric Sagué, *De treballadors a menestrals. El seguiment d'un canvi d'etiquetes a partir de noves tecnologies digitals.*

11 h. Pausa

11:30 h. Rosa Ros, *Desigualtat social dins el grup dels tapers? L'ofici a finals del segle XVIII vist a través del Registre d'Hipoteques.*12:15 h. Lúcia Torra, *Immigració, pluriactivitat i empoderament de la dona en el desenvolupament del comerç detallista a la Barcelona del set-cents. El cas dels revenedors.***Tarda**16 h. Nil Coma, *Aproximació a les fonts per a l'estudi de la diferenciació social pagesa a Catalunya (1570-1620).*16:30 h. Dion Baillargeon, *Entre la coerció i la coordinació. La correspondència de la Junta de Comerç de Barcelona com a font per a l'estudi dels canvis socials durant la fi de l'Antic Règim a Catalunya (1760-1847).*

17 h. Lliurament del XX premi Mestall.

17:30 h. Maria Cufí, *Els oficis de la construcció a la segona meitat del segle XVIII: una anàlisi a través del Registre d'Hipoteques.*18 h. Sergi Torrent, *La redempció de censos i censals eclesiàstics afectats per la desamortització de Mendizábal. Un apropament provincial: Girona.***Lloc:** Facultat de Lletres, Universitat de GironaImatge del cartell: Joan Miró, *La masia*, National Gallery of Art, Washington.**mestall****Redacció:**Rosa Congost, Lúcia Donat, Rosa Lluch, David Moré i Marisa Roig
Assessor lingüístic: Daniel Ferrer
Maquetació: Anna Cabañas

Per a informació i inscripcions:

Associació d'Història RuralPl. de Sant Josep, 1
Arxiu Històric de Girona
17004 GIRONA
Tel. 972 22 55 00www.ddgi.cat/historiarural/Podeu enviar-nos textos o suggeriments a: mestall@hotmail.com

Periodicitat: semestral.

Impressió: Palahí Arts Gràfiques

ISSN: 2462-5353

Dipòsit legal: GI-731-1999